

Kako žive umjetnice?

Selma Banich i Nina Gojić

Kako žive umjetnice?

Prostor Plus
Rijeka, 2018.

Drugarsko hvala Katerini Duda, Ivani Rončević i Evi Simčić.

Posebno hvala svim umjetnicama i radnicama u kulturi koje su sudjelovale u istraživanju. Nadamo se da će vaš odvažan doprinos istraživačkoj temi potaknuti i druge žene da otvoreno (pro)govore o tome kako žive te kakve sistemske promjene očekuju.

Od srca zahvaljujemo inicijativi *Građanke svome gradu* na ustupljenom prostoru.

Sadržaj

Kako žive umjetnice? ~ 9

How Do Female Artists Live? ~ 39

Radionički memento ~ 67

O čemu žene ne govore sa ženama, a trebale bi ~ 69

~ Aleksandra Stojaković Olenjuk

Epilog kamenu ~ 74

~ Nika Krajnović

Svaki je grad tekst ~ 75

~ Tajana Josimović

Upute za negubljenje korijena ~ 76

~ Tajana Josimović

Svakodnevne upute za higijenu tijela ~ 77

~ Tihana Naglić

Uputstva za pronalaženje ~ 84

~ Tihana Naglić

Proglas ~ 86

~ Sanja Gergorić

O umijeću (ra)stvaranja ~ 87

~ Ivana Rončević i Selma Banich

Mural ženama ~ 107

~ Selma Banich i Nikolina Hrga

Kako žive umjetnice?

Istraživanjem *Kako žive umjetnice?* nastojimo započeti razgovor o tome kako žive umjetnice u Rijeci i okolici, mogu li od svojega rada živjeti i kako. Istraživanje nije stremilo biti znanstvene prirode, nego metoda kojom pokušavamo uočiti zajedničke tendencije, probleme i pojave u domeni ženskog rada u kulturi.

Istraživanje se sastojalo od upitnika i serije razgovora s pozvanim umjetnicama. Razgovorima smo pokušale produbiti spoznaje proizašle iz upitnika, pobliže se upoznajući sa svakodnevicom kazivačica – prateći i bilježeći dnevne obaveze s kojima se susreću u radnom okruženju i izvan njega.

Publikaciju smo koncipirale kao organizacijsko-umjetnički memento, u dva bloka. Prvi blok, odnosno centralni dio publikacije, čini opsežna analiza stanja ženskog rada u kulturi temeljena na provedenom jednogodišnjem istraživanju koje je obuhvatilo gotovo sve segmente javnog i privatnog života ispitanica, popraćena citatima iz terenskih razgovora s umjetnicama.

Drugi blok zamišljen je kao radionički memento sastavljen od građe nastale na radionicama *Prema tjehanju* (ožujak, 2015.) i *Kolažiranje grada* (svibanj, 2016.) koje je u sklopu edukacijskog programa *Oblikovanje izvedbe Prostora Plus* vodila Selma Banich. Obje radionice bavile su se emancipacijskim potencijalom (ne isključivo ženskog) tijela u izvedbenom i širem društvenom kontekstu. Ovaj blok zaokružen je razgovorom *O umijeću (ra)stvaranja* koji su od 2011. do danas, dopisujući se periodički, vodile umjetnica Ivana Rončević i Selma Banich.

Muralom posvećenim ženama Rijeke i okolice nastojale smo prodrijeti u javnu sferu – s papira na ulicu, pozivajući nas time na kritičko promišljanje uloge i emancipacijskog potencijala ženskog kulturnog rada u širem društvenom kontekstu, kao i

poziciju ženskog reproduktivnog rada i klasnih proturječja u kontekstu aktualnog pokušaja društvene retradicionalizacije i neokonzervativnih reformi.

Ova projekt naš je doprinos aktualnoj borbi za ženska umjetnička, radnička i reproduktivna prava, ali i opipljiv trag te borbe u javnom prostoru grada. Na pitanje *kako žive žene?* odgovore tek treba početi tražiti.

Uvod

Upitnik *Kako žive umjetnice?* sastojao se od 93 pitanja, podijeljena u četiri cjeline: osnovni podaci, rad i obrazovanje u kulturi, životni uvjeti i društveni kontekst. Na neka pitanja bilo je moguće dati više odgovora, na neka je bilo potrebno odgovoriti opisno, a na neka, koja su imala ponuđene odgovore, bilo je moguće dodati vlastiti odgovor. Ispitanice su imale mogućnost anonimnog ispunjavanja upitnika te su mogle odlučiti ne odgovoriti na neko pitanje.

Od 244 potencijalne ispitanice koje smo kontaktirale putem elektroničke pošte, 93 ispitanice ispunile su upitnik. Njih 36 upitnik je ispunilo anonimno. Većina ispitanica živi u Rijeci, a tek manji dio njih navodi drugo mjesto u okolini Rijeke (Grobnik, Matulji, Jušići, Lovran, Opatija). Jedan dio ispitanica navodi da živi i radi na relaciji Rijeka-Zagreb, odnosno da stalno ili privremeno boravište ostvaruju u drugom gradu (Zagreb, Beč, Berlin). Dio ispitanica koje ostvaruju stalno ili privremeno boravište u Rijeci navodi drugo mjesto prebivališta (Pazin, Vinkovci, Zadar, Zagreb, Beograd).

Odaberi svoju dobnu skupinu.

18–25	26–35	36–45	46–55	56+
12%	35%	36%	10%	7%

Na pitanje da označe svoje polje djelovanja ispitanice su označile vizualne umjetnosti (39), glazbu (17), film (19), književnost (6), izvedbene umjetnosti (47) i pedagoški rad u nekom od navedenih polja (46).

Većina ispitanica stekla je formalno umjetničko obrazovanje, njih ukupno 26 u Rijeci (Akademija primijenjenih umjetnosti (12), Akademija primijenjenih umjetnosti: Gluma i mediji (4), Filozofski fakultet (4), Pedagoški fakultet (2), Muzička akademija, područni odsjek Rijeka (2), Baletni studio pri HNK Ivana pl. Zajca (2), 20 u Zagrebu (Akademija likovnih umjetnosti (3), Akademija dramske umjetnosti (4), Muzička akademija (7), Filozofski fakultet (4),

Studij dizajna (1), Škola suvremenog plesa Ane Maletić (1)) te po jedna u Zadru (Poslijediplomski studij Humanističke znanosti, Sveučilište u Zadru (1)) i Puli (Muzička akademija (1)).

Jedan dio ispitanica, njih ukupno 28, formalno umjetničko obrazovanje steklo je ili nastavilo stjecati izvan Hrvatske: primjerice, u Ljubljani, Beogradu, Sarajevu, Salzburgu, Londonu, Amsterdalu, Parizu, Tallinu te SAD-u. 6 ispitanica istaklo je da nema formalno umjetničko obrazovanje. 38 ispitanica je steklo formalne kvalifikacije za zaposlenje (i) izvan kulturno-umjetničkog polja, u strukama novinarstvo, marketing, medicina, pravo, pomorstvo i promet, predškolski odgoj i obrazovanje, ekonomija, turizam, antropologija, menadžment u kulturi, pedagogija, psihologija, sociologija, filozofija, joga, fitoaromaterapija.

Na pitanje kako su osigurale uvjete za školovanje, ispitanice odgovaraju: uz podršku obitelji (58), radom uz studij (51), uz pomoć stipendije (23), kreditom (4), uz pomoć osobne štednje (2) i uz pomoć stalnog radnog odnosa (2).

"Na trećoj godini faksa slikamo svi. Ne smijemo koristiti crnu i bijelu boju, kolorizam je te godine na repertoaru. I dogodi se da svi imamo iste slike jer svi možemo kupiti samo te tri iste crvene, žute i plave boje." L.M.

---

17 ispitanica koje su diplому stekle u inozemstvu uspjelo je nostrificirati diplomu, a njih ukupno 11 to nije uspjelo ili još nisu pokrenule postupak. Zabrinjavajuće je da se većina ispitanica požalila na dužinu trajanja procedure i uvjete nostrifikacije. Ističu se poteškoće s dobivanjem angažmana i pronalaženjem zaposlenja bez obzira na nostrifikaciju, jedna je istakla da je zbog dugotrajne procedure nostrifikacije diplome bila primorana raditi na crno, jedna je nakon pripravničkog rada, iz istog razloga, morala čekati s polaganjem stručnog ispita, jedna je istakla da je zbog nepriznavanja ECTS bodova sa studija u inozemstvu imala problema s upisivanjem doktorata u Hrvatskoj, a jedna je, pak, istakla da diplomu privatne škole koju je pohađala nije uspjela nostrificirati jer se ona ne priznaje u Hrvatskoj.

Na pitanje zahtijeva li njihova struka dodatno usavršavanje, treninge i slično, ispitanice odgovaraju: potvrđno, s napomenom da si to same omogućavaju i financiraju (50), potvrđno, s napomenom da im je dodatno usavršavanje često nedostupno (30), i potvrđno, s napomenom da im dodatno usavršavanje osigurava institucija/organizacija/udruga u kojoj su zaposlene ili s kojom surađuju (19), a 2 ispitanice su odgovorile negativno.

"Naravno, kad ne postoje škole unutar kojih je moguće stići obrazovanje za određeno područje, moraš se samoorganizirati da bi stekao to znanje. A znanje najlakše dobijemo kada se udružimo i podijelimo ga. Jer obrazovni sustav nije dovoljno fleksibilan i brz kako bi popratio sve potrebe unutar umjetničkih područja da bi se ona mogla spajati." L.B.

Zaposlenje

Većina ispitanica zaposlena je u struci i to uglavnom u sljedećim riječkim institucijama: HNK Ivana pl. Zajca, Akademija primijenjenih umjetnosti, Glazbena škola, Osnovna škola za balet i suvremenih plesa pri OŠ Vežica i u EPK Rijeka 2020. Među njima ugovor na određeno potpisalo je 14 ispitanica, a na neodređeno njih 23, pri čemu je većina (30) zaposlena na puno radno vrijeme, na pola radnog vremena 2 ispitanice, a na drugi tip radnog vremena 5 ispitanica. Prije stjecanja stalnog angažmana najviše njih bile su studentice (16) i nezaposlene (11), dok prije zaposlenja bile podjednakoj mjeri prije zaposlenja zaposlene u drugoj struci (8), samozaposlene (7) ili imale status samostalne umjetnice (5).

Ostale ispitanice, one koje nisu u stalnom radnom odnosu, izjasnile su se kao samostalne umjetnice (14), samozaposlene (9), studentice (8), freelancerice koje nemaju status samostalne umjetnice (3), jedna pripravnica na stručnom osposobljavanju te zaposlene u drugoj struci (4), što uključuje podučavanje joge, odvjetništvo i rad u civilnom sektoru u području ljudskih i ženskih

prava.

Među ispitanicama najviše njih koristilo je socijalne beneficije koje se tiču plaćenog godišnjeg odmora (32), porodiljnog dopusta (27) i plaćenog bolovanja (25). U manjoj mjeri korištene su beneficije poput bonusa na plaću, odštete za ozljedu na radu i osobne invalidnine, dok značajan postotak ispitanica koje većinom nisu u stalnom radnom odnosu, njih ukupno 23, nisu koristile niti jednu od navedenih beneficija.

"Prepisat će vam odmah bolovanje", kaže mi neurologinja na očitanju nalaza. "Ali ja vam to nemam", kažem, objašnjavajući joj kako freelanceri bez statusa samostalnog umjetnika ne ostvaruju pravo na bolovanje. Isto mi se desilo kod ginekologa, dakle, kao freelancerica nemam pravo biti na održavanju trudnoće (strogom mirovanju zbog komplikacija) kao druge žene, što u mom slučaju znači i biti bez prihoda. Mislim da je pojam freelancerstva prosječnom čovjeku u Hrvatskoj potpuno nejasan. Jednostavno nepojmljiv. Na koji način osvijestiti društvo da su to zapravo ljudi koji jako puno rade za jako malo novaca?" Ž.H.Č.

"Moja odluka je došla iz egzistencijalne potrebe u tom momentu. Učinilo mi se izazovnim nastaviti raditi u obrazovnom sustavu koji ima kontinuitet i puno drugačije uvjete nego što smo ih mi imali prije, dok smo radili u neformalnim uvjetima: u nekoj bezdomnosti, u svakojakim hodnicima i dvoranama, nezagrijanim betonima. To se činilo izazovnim za mene kao čovjeka i kao umjetnicu, krenuti raditi s kolegama koji imaju svatko svoj drugačiji background, učiti od kolega s kojima provodiš svaki dan." M.Č.

Jesi li ikad bila izložena mobbingu?

Da

25 (36.8%)

Ne

43 (63.2%)

Posebno je zabrinjavajuće da je čak 25 ispitanica izjavilo da su bile izložene mobbingu u radnoj situaciji, a etička povjerenstva, strukovne udruge i sindikati nisu se pokazali kao efikasni saveznici u pružanju podrške u tim slučajevima, dok nekoliko njih navodi da bi mobbing prestao tek kad bi se same izborile za sebe. Upitane da opišu svoj slučaj, brojne ispitanice odgovorile su kako ne žele o tome govoriti, što samo svjedoči o tome koliko je nužno ohrabrivati sve kulturne radnice i radnike da o slučajevima zlostavljanja u kontekstu umjetničke proizvodnje govore više i javnije. Među onima koje su svoj slučaj opisale, najčešće se navodi strah kao razlog zbog kojeg reakcije na mobbing izostaju, ali i činjenica da je, kako više njih ističe, mobbing teško dokazati u području umjetničkog rada. Od specifičnih oblika mobbinga, ispitanice navode, primjerice, uskraćivanje slobode da oblikuju kurikulum onako kako smatraju kvalitetnim i adekvatnim, prijetnje otkazom zbog čestih bolovanja (zbog, primjerice, skrbi za bolesno dijete), mobbing koji nastaje kao posljedica podizanja glasa protiv nepotizma među drugim kolegama, rodna diskriminacija (kakvu doživljavaju, primjerice, filmske snimateljice).

---

*"Doživjela sam slučaj da su me kao ženu otpilili, ajmo to tako reći.
Ravnatelj jedne glazbene škole (u Zadru) me nije htio zaposliti jer bi u
slučaju porodiljnog morao tražiti zamjenu za mene." P.B.*

Jesi li ikad pretrpjela ozljedu na radu?

Da	Ne
15 (21.7%)	54 (78.3%)

Stvara li tvoja praksa rizik od određenog tipa zdravstvenih poteškoća?

Da	Ne
48 (58%)	31 (42%)

Rizik od ozljeda najveći je među plesnim i likovnim umjetnicama, a nešto manji među glazbenicama i vokalnim umjetnicama. Kod plesnih umjetnica uzroci ozljeda su samorazumljivi i vezani uz plesnu praksu koja iziskuje da se tijelo svakodnevno održava fizički zahtjevnim treninzima. Likovne umjetnice koje rade u ateljeima, fotografskim komorama i scenografskim radionama često su izložene otrovnim tvarima poput terpentina, što može dovesti do problema s dišnim putevima, glasnicama, kožom i očima. Glazbenice navode trošenje ručnih živaca uslijed vježbanja kao najčešću ozljedu u svojoj praksi, a operne umjetnice trošenje glasnica. Kao čest izvor zdravstvenih tegoba, posebice s vidom i kralježnicom, navodi se i dugotrajan rad za računalom, što zasigurno nije specifično samo za umjetničke prakse već i brojne druge profesije koje se baziraju na kognitivnom radu. Kao i s mobbingom, ispitanice su navele da su ozljede većinom rješavale samostalno i o vlastitom trošku, najčešće kako bi mogle neometano nastaviti s radom zbog kojeg je do ozljede i došlo.

Samoorganizacija

Na pitanje sudjeluju li u tijelima odlučivanja u svojoj radnoj okolini ispitanice odgovaraju potvrđno (39), negativno (27), a 9 ispitanica je istaknulo da to ovisi o poslu, odnosno radnom kontekstu. 24 ispitanice aktivne su u strukovnim udružama, 7 u sindikatu, 2 u radničkom vijeću, 13 u školskom ili fakultetskom vijeću, 19 u neformalnim inicijativama, a 7 ističe aktivnost i u drugim tipovima udruženja (udruga, umjetnička organizacija, neprofitna organizacija, samostalna djelatnost, neformalni kolektiv).

Na pitanje imaju li iskustva samoorganiziranja u struci, 49 ispitanica odgovara potvrđno, a 21 negativno, odnosno, nema prijašnjeg iskustva u samoorganiziranju u struci.

Ispitanice koje su na prethodno pitanje odgovorile potvrđno, svoje iskustvo samoorganiziranja u struci opisuju kao: realizacija vlastite profesionalne i/ili studentske prakse i (re)produkcije rada (predstava, izvedba, film, izložba), ugovaranje i uspostava radnih uvjeta i resursa za rad, organizacija javnih aktivnosti i događaja i/ili programa, organizacija javnih manifestacija i društvenih događaja, pokretanje i uključivanje u inicijative za institucionalizaciju umjetničkih praksi i obrazovnih programa, rad u strukovnim udruženjima i pokretanje novih inicijativa koje promiču interes struke, vođenje javnih prostora za umjetnost i kulturu, rad na afirmiranju struke i poboljšanju uvjeta rada, rad u izvaninstitucionalnom umjetničkom i kulturnom polju, organizaciju (manjih) radnih kolektiva unutar institucija, priprema i organiziranje nastavnog plana i programa te rasporeda predavanja unutar obrazovnih institucija, provedba i realizacija edukacijskih programa u polju neformalnog obrazovanja, provedba i realizacija programa izvaninstitucionalnog odgoja i obrazovanja djece i mlađih, provedba i realizacija edukacijskih i umjetničkih programa za/са zajednicama raznih društvenih skupina, rad na senzibilizaciji javnosti i promicanju umjetnosti i rada u kulturi unutar šireg društvenog konteksta, pokretanje građanskih, umjetničkih i studentskih inicijativa, rad na

aktivističkom i političkom organiziranju zajednica umjetnika/ca, rad saveza i savezničko udruživanje, sindikalno udruživanje i rad s medijima.

"Nismo mi trupa. Nismo mi tu zbog zajedničkih ideoloških uvjerenja. To je samo igra slučaja. Ovdje ljudi zapravo veže egzistencija." A.S.

Upitane je li njihovo iskustvo (samo)organiziranog i/ili sindikalnog rada doprinijelo promjenama radnih uvjeta (u njihovoj praksi), ispitanice su odgovorile: potvrđeno (21), ne još (20), ne (20).

Ispitanice su navele sljedeće pozitivne promjene koje su se desile kao rezultat (samo)organiziranog i/ili sindikalnog rada: proširenje infrastrukture i povećanje resursa za rad u izvaninstitucionalnom i institucionalnom kontekstu, de(re)hijerarhizacija rada, obavljanje radnih zadataka u roku, dobivanje novih angažmana, pomaci u struci koji utječu na potrebne reforme u umjetničkom i/ili obrazovnom polju, bolja organizacija vremena u privatnoj sferi života, povećanje motivacije za rad i kreativnosti kod korisnika programa, prepoznavanje problema u široj zajednici, mijenjanje zakona i pravilnika, osiguravanje podrške sektoru, otvaranje novih radnih mesta, otvaranje novih institucija u polju umjetničkog obrazovanja, jačanje interdisciplinarnosti i transinstitucionalnosti, stvaranje i stabilizacija novih kolektiva, inicijativa i manifestacija u izvaninstitucionalnom polju i unutar postojećih institucija, jačanje inkluzivnih praksi u izvaninstitucionalnom polju i unutar postojećih institucija (uključivanje osoba s invaliditetom u zajednicu), stjecanje praktičnog iskustva i razvoj kreativnih potencijala. Kao negativne promjene navode: smanjenje vremenskih, prostornih i drugih kapaciteta za vlastitu umjetničku praksu i (re)produkciju rada, opstruiranje rada od strane neistomišljenika i donositelja sistemskih odluka, daljnja prekarizacija umjetničkog rada i radnih uvjeta, smanjenje slobodnog vremena.

Na pitanje sudjeluju li u formalnom i/ili neformalnom prenošenju znanja iz svoje prakse (škole, radionice, edukacijski programi, samoorganizirane razmjene znanja i vještina, itd.) 59 ispitanica je odgovorilo potvrđno, i to kroz javne radionice za struku, edukacijske programe i radionice za građanstvo, zatim privatnu poduku, u sklopu nastavnog programa obrazovnih institucija, u sklopu edukacijskih programa udruga i umjetničkih organizacija te u sklopu neformalnih samoorganiziranih razmjena znanja i vještina. Važno je istaknuti da većina ispitanica ovaj posao radi honorarno ili bez honorara ako se radi o neformalnom prenošenju znanja. 5 ispitanica odgovorilo je da u formalnom i/ili neformalnom prenošenju znanja sudjeluje tek ponekad, a 6 ispitanica uopće ne sudjeluje.

"Nikad nisam inzistirala na tome da moram ja sve sama napraviti. Moj rad uključuje i druge koji također mogu biti potpisnici tog istog rada. Zanima me koje su naše predispozicije u ovom individualističkom umjetničkom svijetu? Što znači udruživanje, na kojim se nivoima događa? I kakvo se to dijeljenje znanja i participacija događaju unutar nekog rada?" L.B.

Uvjeti rada

Upitane da navedu neki tip praktičnog umjetničkog rada ili radnog odnosa koji bi voljele ostvariti, ali zbog formalnih prepreka ne mogu, ispitanice su navele sljedeće slučajeve: jednoj je onemogućeno zaposlenje u prosvjeti jer nije bila upisana na doktorski studij, nekoliko njih izdvaja nedostatak mogućnosti za kvalitetno stručno usavršavanje u zemlji, zatim izostanak dostahtnih sredstava za rad, izostanak suradnje umjetničkih institucija s institucijama iz drugih sektora (bolnice, zatvori, udruge), a za zaposlene u institucijama navodi se problem dobivanja dozvola za umjetnički angažman izvan matične kuće. Jedna ispitanica odgovorila je da formalne prepreke smatra izgovorom i da se umjetnost može raditi u gerilskim uvjetima,

no pitanje je što takav stav može učiniti za sistemsko poboljšanje radnih uvjeta u umjetničkom sektoru. Također, kao prepreka koju bismo preciznije mogli nazvati problemom dislokacije nego formalnom preprekom izdvojena je činjenica da neki obrazovni i stručni sadržaji nisu dostupni u Rijeci nego, primjerice, u Zagrebu (plesna i glazbena edukacija i drugo).

"Moja prijateljica, koja ima sličan životopis kao ja, prijavila se za status samostalne umjetnice i dobila odgovor da zadovoljava sve uvjete, ali ne doprinosi dovoljno kulturi Republike Hrvatske. OK, i što sad? Do kad smo mi u toj poziciji da ne doprinosimo dovoljno kulturi Republike Hrvatske? Dok netko ne kaže: 'E ovo je trenutak, radi već 8, 9, 10, 12 godina. E sad doprinosi.' " L.M.

Pitanja na temu beneficija i obaveza vezanih uz trenutni radni status ispitanica donijela su očekivane odgovore, pa tako zaposlene umjetnice kao svoje beneficije izdvajaju ono što nezaposlene i samostalne umjetnice navode kao ono što im nedostaje u njihovom trenutnom radnom statusu: stabilna i redovita mjesecna primanja, plaćeno zdravstveno i mirovinsko osiguranje, plaćeni godišnji odmor, slobodno vrijeme, mogućnost napredovanja u poslu. Obratno, ono što su nezaposlene i samostalne umjetnice izdvojile kao svoje beneficije, zaposlene su navele kao nedostatak: fleksibilno radno vrijeme, samostalno odlučivanje o angažmanima, odabiru projekata i radnom vremenu. Članice HZSU-a izdvajaju beneficiju plaćenog zdravstvenog i mirovinskog osiguranja te obavezu dokazivanja javnog djelovanja radi očuvanja statusa samostalne umjetnice.

"Bilo bi divno kada bi postojao beneficirani staž. Glas je prolazan i podložan stresu, godinama, kod žena u menopauzi, porodu... I nekako smatram da bi karijera pjevača trebala završiti dok je glas dobar i služi svrsi. Shodno tome, odlaskom pjevača u penziju otvara se radno mjesto za nove, svježe i mlade pjevače. A najidealnije bi bilo da radni vijek u svakoj struci ne prelazi 50 godina. Tako ljudi imaju vremena uživati u zrelijoj dobi i biti ispunjeni i sretni." A. K.

Odgovori na pitanje o dostupnim sistemskim resursima poput prostora i opreme za rad također znatno variraju ovisno o radnom statusu ispitanica: od zadovoljnih ispitanica, većinom zaposlenih u institucijama, koje smatraju da im je dostupno sve što im je potrebno za rad, do onih koje nemaju gotovo nikakav pristup resursima jer im njihove prekarne situacije to onemogućavaju. Neke ispitanice, najčešće vizualne umjetnice i filmašice, odgovorile su da posjeduju vlastite ateljee i opremu, što su osigurale vlastitim sredstvima. Velika većina ispitanica odgovorila je da također ulaže vlastite resurse u svoju umjetničku i/ili pedagošku praksu, što uključuje i stalno zaposlene umjetnice. To uključuje vlastiti novac za produkciju radova i troškove stručnog usavršavanja, radnu odjeću, obuću i opremu, knjige, kostime, informatičku opremu i opremu za snimanje slike i zvuka, vlastite instrumente, prostorne resurse, osobna vozila i drugo.

Primanja

Kakva su bila tvoja ukupna primanja od umjetničkog/kulturnog/pedagoškog rada u 2016. godini u odnosu na hrvatsku prosječnu plaću (5685 kn neto mjesечно prema podacima za 2016. godinu)?

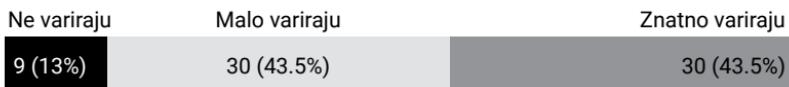
Manja	Ista	Veća
38 (55%)	11 (15%)	21 (30%)

Kakva su bila tvoja ukupna primanja od umjetničkog/kulturnog/pedagoškog rada u 2016. godini u odnosu na hrvatsku minimalnu plaću (3120 kn bruto mjesечно prema podacima za 2017. godinu)?

Manja	Ista	Veća
24 (34.8%)	6 (8.3%)	39 (56.9%)

Koliko tvoja mjesecna primanja variraju u toku godine?

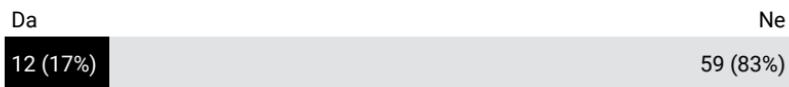
Koliko su tvoja ukupna godisnja primanja varirala u posljednje tri godine?

Jesu li tvoja primanja u struci (ili mirovina) dovoljna za ono sto bi odredila kao svoje realne životne potrebe?

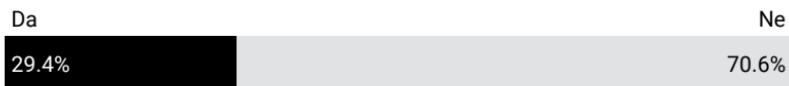

Iz priloženog se vidi kako većini ispitanica mjesecni i godišnji prihodi izuzetno variraju, a posebno zabrinjava podatak da su mjesecni prihodi od kulturnog ili pedagoškog rada za čak 55% ispitanica manji od hrvatskog prosjeka. Budući da je velika većina ispitanica, čak njih 83%, procijenila kako njihovi prihodi u struci nisu dovoljni za ono što bi odredile kao svoje realne životne potrebe, ispitanice su odgovorile da taj nedostatak većnom kompenziraju honorarnim poslovima u struci i izvan struke, a kao drugi najvažniji izvor financija navodi se i podrška partnera/ice. Od ostalih izvora financija navode se naslijedstvo, iznajmljivanje nekretnina, sezonski poslovi i rad "na crno".

Jesi li koristila ili koristiš mjeru strucnog osposobljavanja?

Među ispitanicama koje su koristile mjeru stručnog osposobljavanja (ukupno 30), njih 15 to nije pomoglo u ostvarivanju radnog odnosa, njih 8 je pomoglo, a od preostalih 7, trima još nije pomoglo, ali to očekuju, a četirima nije pomoglo niti očekuju da im pomogne.

Kada je riječ o ostvarivanju sredstava za umjetnički rad, ispitanice navode da najviše sredstava ostvaruju na natječajima za javne potrebe u kulturi na lokalnoj razini, zatim ostvarivanjem vlastitih prihoda od prodaje svojih radova i na natječajima za javne potrebe na državnoj razini, a u manjoj mjeri sredstva se ostvaruju putem zaklada i fondova na državnoj i europskoj razini te pomoću do it yourself ekonomije solidarnih donacija i slično. Tako dobivena sredstva većinom su dostatna za proizvodnju u slučaju 19 ispitanica, ponekad za 14 ispitanica, većinom nisu dostatna za 15 ispitanica, nisu uopće dostatna za 9 ispitanica, a jesu dostatna za najmanji broj ispitanica, njih 5. Na pitanje kako kompenziraju te sistemske nedostatke, ispitanice navode vlastiti i tuđi volonterski rad, preuzimanje i obnašanje više funkcija (primjerice, u radu u izvedbenim umjetnostima), ulaganje vlastitih prihoda i finansijsku potporu roditelja ili životnih partnera, naplaćivanje članarina u udruženjima koje provode umjetničku edukaciju, pomoći i besplatni rad prijatelja i kolega te rad s onime što je dostupno, što često uvjetuje i promjenu estetskih odluka u umjetničkom radu.

S obzirom da je posao apliciranja na natječaje jedan od najčešće neplaćenih tipova rada u umjetničkoj proizvodnji, ispitanice u velikoj većini (35) odgovaraju da samostalno obavljaju posao prijavljivanja vlastitih projekata na javne natječaje u kulturi, dok se taj posao obavlja u suradnji s kustosima, producentima ili urednicima u 15 slučajeva, a u 6 slučajeva taj posao u cijelosti obavljaju oni koji su za njega plaćeni.

Slično, projektnu dokumentaciju i izvještaje ispitanice većinom (38) pišu samostalno, za 10 taj posao obavljaju kustosi, producenti ili urednici, a 6 ih piše u suradnji s kustosima, producentima ili urednicima.

"Nisam u situaciji da mogu odbiti ugovor s Gradom Rijekom. Iako u ugovoru postoji klauzula da će sredstva biti isplaćena, a možda i neće ako ne budu imali novaca. Znači, ja sebe stavljam u situaciju da radim projekt u kojem zapošljavam, recimo, petero ljudi, dijelim pet autorskih honorara, i nalazim se u situaciji da te honorare možda neću moći isplatiti, što znači da nisam zeznula samo sebe nego i nekog drugog. Zbog dinamike isplaćivanja sredstava honorari ljudima kasne po godinu-dvije. Na našem je tržištu rada to užasan problem. Konstantno si u nekom minusu i pretačeš iz šupljeg u prazno." I.K.

Velika većina ispitanica procjenjuje da su plaćene za manje (28) ili pola (16) vremena koje provode u kulturnom radu, a tek njih 6 smatra da je plaćeno za sve vrijeme ili većinu vremena (njih 10) koje ulaze. Među najčešće plaćenim angažmanima izdvajaju se pedagoški rad, honorarni poslovi u struci te poslovi u instituciji za one zaposlene, a među najčešće potplaćenim izdvajaju se isti ti poslovi te različiti oblici "nevidljivog" rada poput sudjelovanja u savjetodavnim tijelima odlučivanja i, što je posebno indikativno, autorski rad. Kao najčešće neplaćeni poslovi slično se navode humanitarni rad, urednički rad, rad za kolege i prijatelje, savjetovanje, pisanje programa i projektne dokumentacije, prekovremeni rad, rad u udrugama, organizacija izložbi, rad za vlastite autorske projekte, kućanski rad i drugo. Upitane o poslovima koje najčešće pristaju obavljati bez naknade, ispitanice ponovo odgovaraju da su to različiti oblici autorskog i umjetničkog rada za vlastite kolektive i udruženja, zatim rad koji obavljaju za prijatelje, samoedukacija, aktivizam i humanitarni rad, vođenje projektne dokumentacije, različiti savjetodavni i mentorski angažmani, nevidljivi rad poput probi, uredništva, asistiranja na tuđim autorskim projektima te komunikacija i promidžba umjetničkog rada.

"Ja bih voljela za svoj rad biti plaćena sada, a ne za dvadeset godina kad krepam." A.S.

Kada je riječ o razlikama u plaćama u odnosu na muške kolege, 25 ispitanica nema saznanja o tome jesu li plaćene isto koliko i oni, 18 ispitanica kaže da su plaćene jednako kao i muški kolege, a 15 odgovara da su plaćene manje. Većina ispitanica nije pokušala reagirati na rodno uvjetovane razlike u plaćama, dok se u odgovorima spominje i da su podaci o honorarima često nedostupni i netransparentni pa je stoga i otežano reagirati na razlike u plaćama kada one postoje.

"Mogućnosti za zapošljavanje su jako sužene. Kada sam počela raditi na Akademiji kao asistentica, bilo je to u istom valu s brojnim kolegama, većinom muškarcima, koji su svi redom dobili priliku, zaposlili se, napredovali u zvanjima. Bio je to dosta trnovit put za nas žene. Netko to može pripisati slučaju, no dobro znamo da se ne radi o slučaju već širem problemu koji se manifestira i u ovoj instituciji." M.B.

"Dirigentice? One su stvarno rijetkost. Imam prijateljicu dirigenticu koja je izvrsna. Ne radim razliku, na nju gledam isto kao i na druge dirigente – kako funkcioniра ruka, kako vodi probu." P.B.

Stambena situacija

Na pitanje o trenutnoj stambenoj situaciji 24 ispitanice odgovaraju da žive u vlastitom stanu, a 22 žive u podstanarstvu. Kod roditelja živi 19 ispitanica, u partnerovom/partneričinom stanu živi njih 7, a još 8 dodaje da nema trajno riješeno stambeno pitanje. Među njima po 19 ispitanica živi u braku/životnom partnerstvu i u izvanbračnim zajednicama, same žive 16 ispitanica, s članovima uže i šire obitelji njih također 16, a u cimerstvu živi 9 ispitanica. Za veliku većinu njih, čak 63, stambeni prostor je ponekad ili uvijek ujedno i njihov radni prostor, dok za samo njih 16 nije. Velika većina ispitanica (34) odgovara da bi idealna stambena situacija za njih podrazumijevala posjedovanje vlastitog stana, njih 7 već ima nekretninu u svojem posjedu

pa navode da su zadovoljne stambenom situacijom, stan bez kredita žele 2 ispitanice, dok co-housing priželjuje jedna ispitanica.

„Mislim da je ono što ljudima na ovim prostorima omogućava da idu dalje jednostavno naslijedeno stanovanje. To nije mala stvar: ne moraju plaćati tržišnu cijenu podstanarstva, a pokriveni su im osnovni troškovi. A usto imaju i neku podršku obitelji kao što su čuvanje djece, hrana ili drugi resursi. Na tu se mrežu socijalne sigurnosti, vjerujem, oslanjaju mnogi umjetnici i ne bi je trebalo smetnuti s uma. Mislim da je jako važno to spomenuti i priznati. To nije ništa sramotno.” K.F.

Majčinstvo i uzdržavanje djece

Među ispitanicama ima 38 majki, a od toga je samohrano njih 5. Posebno zabrinjava da čak 21 ispitanica odgovara da primanja isključivo od umjetničkog odnosno pedagoškog rada nisu dovoljna za uzdržavanje djece, njih 8 ne može procijeniti, 5 odgovara da im primanja većinom nisu dovoljna, 5 da većinom jesu i 5 da jesu. Nedostatak sredstava za uzdržavanje djece u najvećoj se mjeri kompenzira primanjima partnera ili partnerice (u 19 slučajeva), podrškom šire obitelji (8 odgovora), različitim oblicima institucionalne potpore (5 odgovora) i radom izvan struke (5 odgovora). S obzirom na to, 20 ispitanica planira imati (još) djece, dok čak 14 odgovara da ne planira jer nema zadovoljavajuće materijalne uvjete za to. Također, 14 ispitanica odgovara da ne želi ili ne planira imati djecu, 11 ih ne želi odgovoriti, 8 ne može planirati roditeljstvo zbog radnih obaveza, 5 ih ne zna želi li imati djecu, 3 planiraju posvojiti djecu, dok 3 žele posvojiti, ali nemaju tražene uvjete za to.

“Ako ti se nešto desi s djetetom, naravno da je to na prvom mjestu, a onda je sve ostalo... Ne mogu to mjeriti s poslom ako mi se dijete razboli. To je ključna razlika između žene i muškarca. (...) Čitav sistem je tako postavljen da će se tebi kao majci prije obratiti.” L.B.

"Država i mediji pišu kako nam natalitet opada... Pa kako da žena odluči biti majka kad u nekim firmama (većini njih) postoje klauzule koje te obavezuju da nećeš određeni broj godina imati dijete! I ukoliko se i dogodi da žena ostane u drugom stanju, umjesto da uživa u tim mjesecima, dočeka je otkaz (kao da je počinila strašan grijeh tim činom). I ja sam jedna od onih koja je čekala duže na dijete, najviše jer sam se htjela zaposliti. I kada sam ostala u drugom stanju, bila sam u strahu da će izgubiti posao (tada sam bila član opernog zbora). Ženi u današnje vrijeme nije mjesto doma (kako bi mnogi htjeli)... A ako je to i želja nekih na višim pozicijama, onda otvorite mogućnost izbora (besplatne vrtiće, besplatne škole, skrb za djecu u sklopu zgrade u kojoj majka radi), ponudite zanimanje "majka odgajateljica", ali ne samo onim majkama koje imaju troje ili više djece, nego svim ženama koje žele biti domaćice i odgajati djecu i voditi brigu o kućanstvu. I to s dobrim plaćama! Da budu neovisne i bezbrižne!" A. K.

"Doživjeli smo svakakve reakcije tijekom godina, neke čak vrlo neugodne, gdje ti se dalo do znanja da je majčinstvo tvoja privatna stvar. Jedno vrijeme bilo je dozvoljeno dovesti dijete na posao, poslije se to zabranilo iz razloga sigurnosti na radu. Kao roditelj morala sam ponekad zanemariti to pravilo jer jednostavno nisam imala drugog izbora." C.L.

"Većina mladih spisateljica nema djecu. Uskladiti ovakav način života i obitelj je dosta teško. Jedan od trenutno važnijih izvora zarade pisaca su rezidencije u inozemstvu. Kao majka djeteta školske dobi ne mogu na takvu rezidenciju. Ne mogu pustiti dijete mjesec dana ili dva, niti ga mogu izvaditi iz škole. Zato na većinu rezidencija i idu muškarci ili kolegice bez djece." Ž.H.Č.

---

47 ispitanica uplaćuje dopunsko zdravstveno osiguranje, 7 dobrovoljnu mirovinsku štednju, 10 životno osiguranje, 9 stambenu štednju, 8 druge oblike štednje, 15 ih ne uplaćuje u dobrovoljne fondove, a 15 bi uplaćivalo, ali nema financijskih mogućnosti.

Društveni kontekst

Upitane s kojom se od sljedećih kategorija poistovjećuju ispitanice odgovaraju: umjetnica (72), kulturna radnica (55), građanka (47), prosvjetna radnica (26), aktivistica (22), prekarna radnica (17), privilegirana (17), politički subjekt (13), (društvena) poduzetnica (11), podređena (11), skrbnica (7), nadređena (5), depriviligirana (5), najamna radnica (3), migrantska radnica (3). 17 ispitanica se poistovjećuje s nižom srednjom klasom, 46 sa srednjom klasom, 11 s višom srednjom klasom, 3 s visokom klasom, a 21 se ne poistovjećuje s ponuđenim kategorijama. 37 ispitanica se izjašnjava kao Hrvatice, 5 kao nacionalna manjina, 2 kao Istrijanke, a 12 ih se ne poistovjećuje s ponuđenim kategorijama. Zanimljivo je da se čak 39 ispitanica ne izjašnjava po pitanju nacionalnosti, 4 ispitanice osjećaju odsustvo nacionalnog identiteta, a 3 se izjašnjava kao građanke svijeta. Nadalje, 18 ispitanica se izjašnjava kao vjernice, 18 kao agnostičarke, 26 kao ateistkinje, 28 ih se ne izjašnjava po tom pitanju, a 12 ih se ne poistovjećuje s ponuđenim kategorijama.

Upitane s kojima se od sljedećih ideoloških pozicija poistovjećuju, ispitanice odgovaraju: feminizam (32), ljevica (31), pacifizam (28), ne izjašnjava se po tom pitanju (28), socijalizam (15), apolitična (11), demokratski socijalizam (9), anarhizam (8), liberalizam (8), socijal-demokracija (7), internacionalizam (7), komunizam (4), centar (2), kršćanska demokracija (1), ne poistovjećuje se s ponuđenim kategorijama (12).

89 ih se izjašnjava kao žene, 22 kao heteroseksualke, 7 kao biseksualke, 7 ih se ne izjašnjava po tom pitanju, 3 kao queer, 2 kao nebinarne osobe, 1 kao lezbijka, 1 kao poliamorična osoba, a 2 se ne poistovjećuju s ponuđenim kategorijama.

Jesi li se u društvenom okruženju susrela s nekim oblikom diskriminacije po bilo kojoj od ranije navedenih osnova?

Da	Ne	Ne mogu procijeniti
48%	37%	15%

Iz priloženog se vidi da se više od polovice ispitanica susrelo s nekim oblikom diskriminacije. Dodatno zabrinjava da čak 15% ispitanica ne može procijeniti jesu li bile izložene diskriminaciji po bilo kojoj od ranije navedenih osnova, što potvrđuje koliko smo u svim sferama života kontinuirano izložene pritisku sistemske diskriminacije s jedne, te internalizaciji krivnje s druge strane.

Većina ispitanica bila je diskriminirana na osnovi spola i rodnog identiteta. Kao primjere svakodnevnih praksi kojima su izložene navode seksističke komentare, uvrede, podcenjivanje, segregaciju, potplaćenost u odnosu na muške kolege, podređenost u odnosu na muške kolege iz iste profesije, isključivanje iz donošenja (kolektivnih) odluka, izloženost (javnim) kritikama i nemogućnost zapošljavanja. Kod diskriminacije pri zapošljavanju posebno se ističe diskriminacijska praksa poslodavaca koji zbog moguće trudnoće i majčinstva ne zapošljavaju žene. Jedan dio ispitanica spominje da je bio izložen seksualnom uzinemiravanju na radnom mjestu, ali i verbalnim i fizičkim napadima jer su žene. Jedna ispitanica spominje odgovornost institucija za normalizaciju takvog ponašanja jer ne penaliziraju takve prakse i počinitelje.

Jedan dio ispitanica bio je diskriminiran na osnovi rase, etničke pripadnosti i kao pripadnice nacionalne manjine. Kao primjere praksi kojima su bile izložene spominju nazivanje pogrdnjim nazivima, prijetnje i ustrašivanje. Zanimljivo je da jedan dio tih ispitanica spominje da je takva iskustva imao i izvan Hrvatske, prilikom putovanja u druge (zapadne) zemlje te da se u nekim slučajevima radilo o institucionaliziranom rasizmu i ksenofobiji te birokratskoj i zakonodavnoj diskriminaciji na osnovi nacionalne pripadnosti i državljanstva.

Jedna ispitanica spominje uskraćivanje financiranja zbog političkih stavova i otkazivanje dogovorenih suradnji, jedna naglašava diskriminaciju na osnovi dobi, a dvije ispitanice i diskriminaciju na osnovi vjere. Ispitanice naglašavaju da su se s raznim oblicima diskriminacije, posebno one na osnovi spola i rodnog identiteta, susretale na radnom mjestu i izvan njega: u kulturnim i obrazovnim institucijama te umjetničkim i akademskim krugovima.

Iz svega navedenog može se zaključiti da je većina ispitanica vrlo dobro upoznata s problemima patrijarhalne, seksističke i ksenofobne okoline u kojoj živi, radi ili koju zbog prirode profesije povremeno posjećuje.

Kao primjere praksi kojima se suprotstavljaju ili nose s diskriminacijom, ispitanice su navele kako: izbjegavaju sukobe, izmiču se iz konfliktnih situacija, situaciju rješavaju razgovorom, radne zadatke izvršavaju predano i profesionalno, rade prekovremeno, puštaju da profesionalni rezultati govore u njihovo ime, dokazuju se radom, ustraju u svojem mišljenju i stavu, osnažuju svoje pozicije, razvijaju argumentaciju, diseminiraju iskustva kroz umjetnički rad i aktivističke akcije, pružaju otpor u svakodnevici, "podvlače crtu", o diskriminaciji govore u svojoj okolini i na radnom mjestu, slučajeve diskriminacije i uznemiravanja prijavljuju nadređenima.

"Bavimo se suvremenom umjetnošću, okruženi smo potencijalnom publikom koja o suvremenoj umjetnosti ne zna skoro ništa i s njom ima problem jer je nerazumljiva. I dalje je uvriježeno mišljenje da umjetnost treba biti lijepa, da treba biti nježna, da treba donijeti neku duhovnu vrijednost, da je njezino mjesto u dnevnom boravku. Paralelno se i s time borimo." M.B.

Na pitanje jesu li se našle u društvenoj ili radnoj situaciji u kojoj su one diskriminirale nekoga po ranije navedenim osnovama, 78 % ispitanica odgovorilo je negativno, 18% ih ne može procijeniti, a 4% je odgovorilo potvrđno.

Zamoljene da označe do 10 najučestalijih osjećaja i stanja koje vežu uz svoj rad i radno okruženje, ispitanice iz ponuđenih odgovora izdvajaju: zadovoljstvo (67), poštovanje (62), umor (58), solidarnost (53), prihvaćanje (53), zahvalnost (50), povjerenje (47), ljubav (45), kompeticiju (44), empatiju (42), tjeskobu (34), ponos (27), ljutnju (25), privrženost (24), strah (23), zavist (18), ravnodušnost (17), netrpeljivost (16), žalost (15), ljubomoru (11), sram (9), sažaljenje (6), gađenje (4), mržnju (3).

"Danas smo svi ništa više doli potrošna roba. Radiš po cijele dane, otkidaš od obitelji i tako cijeli radni vijek i nakon toga završiš kao socijalni slučaj jer ti penzija nije dostatna... A sve što si dobio je 'Niste nam više potrebni!' Nema ni 'hvala', samo 'doviđenja'." A. K.

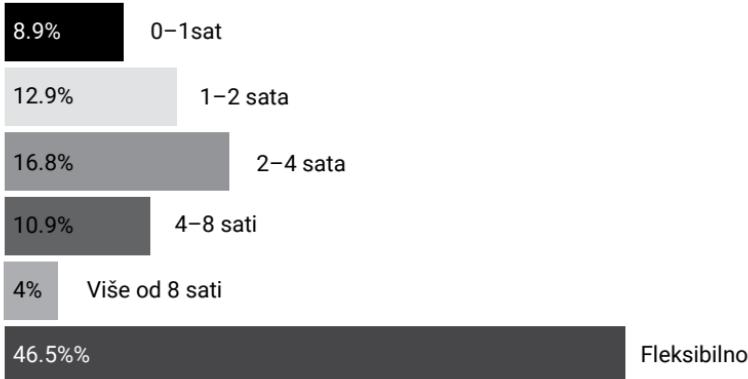
Zamoljene, pak, da označe do 10 najučestalijih osjećaja i stanja koje vežu uz svoje aktivnosti mimo rada i izvan radnog okruženja, ispitanice iz ponuđenih odgovora izdvajaju: prihvatanje (69), ljubav (63), poštovanje (62), empatiju (56), povjerenje (55), zadovoljstvo (55), zahvalnost (47), solidarnost (38), privrženost (31), umor (26), ponos (25), strah (17), tjeskobu (17), ljutnju (13), kompeticiju (12), ravnodušnost (10), žalost (9), sažaljenje (6), netrpeljivost (4), sram (4), zavist (3), ljubomoru (2), gađenje (1).

Većina ispitanica, njih ukupno 53, svoje slobodno vrijeme definira kao vrijeme provedeno izvan radnog mjesta, 27 kao vrijeme koje ne provode u kućanskom radu, a 14 kao vrijeme koje ne provode skrbeći za članove obitelji. 19 ispitanica slobodno vrijeme definira kao vrijeme koje ne provode u svojoj umjetničkoj praksi, a 26 ispitanica ga definira upravo kao vrijeme koje im preostaje za umjetničku praksu.

Zanimljivo je da jedan dio ispitanica ne radi podjelu između radnog i slobodnog vremena, što potvrđuje prekarnost ženskog rada u svim sferama života, ali i "tiho" prihvatanje i normalizaciju društvenog položaja i uloge žene u sferi reproduktivnog rada. Neke od ispitanica naglašavaju da slobodno vrijeme definiraju kao vrijeme provedeno s djecom i članovima obitelji u aktivnostima koje im pružaju ugodu ili ih opuštaju, vrijeme provedeno u domu te kao vrijeme u kojem se mogu posvetiti umjetničkoj praksi izvan radnog mjesta. U kontekstu definiranja slobodnog vremena jedan dio ispitanica ne radi podjelu na nadnički i ženski neplaćeni rad, već ostvarivanje rada u svim sferama života gleda kroz prizmu kognitivnog i/ili emotivnog (somatskog, psihofizičkog) učinka koji isti u njima proizvodi.

Koliko otprilike imaš slobodnog vremena dnevno?

Ispitanice svoje slobodno vrijeme provode, primjerice, odmarajući se, u druženju s članovima obitelji, djecom, prijateljima i/ili kućnim ljubimcima, u igri, u prirodi, rekreiraju se, usavršavaju se, posjećuju kulturne sadržaje, bave se kreativnim aktivnostima i hobijima, bave se aktivističkim radom, radom u vrtu, kuhaju, obavljaju kućanske poslove, obavljaju papirologiju, putuju, planiraju budućnost, razmišljaju, sanjare, meditiraju, provode vrijeme u molitvi, rade na sebi, vode ljubav, spavaju.

Upitane koriste li godišnji odmor i koliko dana godišnje, ispitanice se ovisno o vrsti zaposlenja raslojavaju na one koje ostvaruju pravo na plaćeni godišnji odmor i one koje to pravo nemaju. Drugim riječima, na one koje koriste plaćeni godišnji odmor, one koje koriste neplaćeni godišnji odmor i one koje ga uopće ne koriste. Dužina trajanja plaćenog godišnjeg odmora ovisi o mjestu zaposlenja i kolektivnom ugovoru ispitanica, najčešće traje 4 tjedna, a kreće se u rasponu od 20 dana do 8 tjedana. Većina ovih ispitanica godišnji odmor koristi u kolovozu ili za vrijeme školskih/akademskih praznika.

Ispitanice bez stalnog radnog odnosa, one koje rade honorarno po projektima te formalno nezaposlene, koriste neplaćeni godišnji odmor, odnosno samofinanciraju i samoorganiziraju vrijeme za godišnji odmor, najčešće u trajanju od tjedan do 10 dana, a kreće se u rasponu od par dana do 4

tjedna. Jedan dio ovih ispitanica godišnji odmor definira i kao neplaćeni i često prisilan period bez posla, odnosno primanja.

Na pitanje kako usklađuju sve obaveze i želje koje tvore aktivnosti u njihovom radnom, privatnom, obiteljskom, društvenom i dokoličarskom kontekstu, ispitanice odgovaraju, primjerice: dobrom organizacijom i planiranjem, uz podršku obitelji i ukućana, u suradnji s partnerom, u suradnji s kolegama, unaprijed utvrđujući prioritete, multitaskingom, organizirajući se iz dana u dan, a iskustvo usklađivanja opisuju u rasponu od vrlo uspješno, uspješno, ne uvijek uspješno, sve bolje, ponekad lako – ponekad teško, kako kad, nekako, kaotično, stresno, jedva, teško, jako teško, loše, jako loše, do gotovo nikako.

U procesu usklađivanja obaveza, većina ispitanica prioritet daje poslovnim obavezama koje donose novac, odnosno osiguravaju životnu egzistenciju te skrbi za djecu i obitelj. Prioritet također daju kontinuitetu vlastite umjetničke prakse, školovanju, zdravlju i što kvalitetnijem provođenju slobodnog vremena, ali i osobnom zadovoljstvu i zadovoljstvu najbliže okoline.

Faktori koji utječu na provedbu njihovih odluka su najčešće partner i djeca, ali i rokovi te potreba za finansijskom stabilnošću i samostalnošću.

Kao rezultat takve dinamike, ali i visokih očekivanja spram produktivnosti u svim sferama života žena, usklađivanje navedenih obaveza zahtjeva ogromnu fleksibilnost, prilagodljivost, snagu, otvorenost, otpornost i emocionalnu zrelost. Neke ispitanice ističu kako se najprije prilagođavaju potrebama svog djeteta/ce, a neke pak napominju kako većinu privatnih, obiteljskih, društvenih i dokoličarskih aktivnosti prilagođavaju rokovima poslovnih obaveza, onih kroz koje ostvaruju životnu egzistenciju. Uz pritisak stalne poslovne dostupnosti, neke ispitanice zaključuju da zapravo nemaju društveni život kakav bi htjele voditi, a privatni i obiteljski jedva ostvaruju.

Na pitanje u kojim bi promjenama voljele sudjelovati ili ih iskusiti u svojem privatnom životu u sljedećih 5 godina, ispitanice odgovaraju: odseliti se iz Rijeke, preseliti se u drugu državu, stvoriti partnersku/obiteljsku zajednicu, osigurati

napredak svojoj obitelji, stvoriti uvjete za majčinstvo, pronaći životnog partnera, proširiti obitelj, trajno rješiti stambeno pitanje, zaposliti se u struci, zaposliti se u inozemstvu, zaposliti se u kulturnoj ustanovi (kazalištu), osigurati ugovor na neodređeno, steći ušteđevinu, osigurati mogućnost za rad i nakon 65. godine života, ostvariti ekonomsku stabilnost i sigurnost, ostvariti finansijsku samostalnost, pokrenuti posao izvan umjetničkog zvanja, biti plaćena za kućanski rad, sudjelovati u reformi obrazovanja, upisati se na studij, nastaviti se educirati u struci, steći status samostalne umjetnice, putovati (s djecom), osigurati dobro zdravlje, posvetiti se duhovnom rastu, provoditi više vremena u molitvi, provoditi više vremena u prirodi, imati više vremena za umjetnički rad, živjeti od onog što se radi, angažirati se u društvenim inicijativama, etablirati se na europskom i svjetskom tržištu/sceni, imati svoj atelje, imati vrt, imati kućnog ljubimca, vidjeti pozitivne posljedice akcija koje sad provodi, oporaviti se od stresa na poslu, oduprijeti se depresiji koju nam društvo i država nameću.

Na pitanje u kojim bi promjenama voljele sudjelovati ili ih iskusiti u polju kulturnog rada u sljedećih 5 godina, ispitanice odgovaraju: napredak u struci, inozemna karijera, bolji uvjeti rada u kulturi, povećanje finansijske potpore, otvaranje novih radnih mjesa, sigurna i stalna primanja, bolja socijalna i zdravstvena zaštita kulturnih radnika i njihovih obitelji, reforma obrazovanja i umjetničkog obrazovnog sustava, veća zastupljenost umjetnosti i medijske kulture u obrazovanju, veća vidljivost umjetničkog i kulturnog djelovanja, veće vrednovanje rada u kulturi, poboljšanje statusa umjetnika, oslobađanje audiovizualne industrije od političkih pritisaka, ostvarivanje stalnih prihoda, smanjenje poreza na umjetnički rad, uključivanje djece s poteškoćama u razvoju i osoba s invaliditetom u rad kulturnih institucija (kazališta), inkluzija ranjivih skupina u kulturi i umjetnosti, više prilika za mlade umjetnike, senzibiliziranje publike za kulturne i umjetničke sadržaje, bogaćenje i podizanje kvalitete kulturne ponude u Rijeci, poboljšanje transinstitucionalne suradnje, otvaranje srednje škole za ples u Rijeci, otvaranje cirkuskog

centra u Rijeci, osnivanje nacionalnog plesnog centra, adekvatan izvedbeni prostor, dugoročan efekt i konkretne promjene za radnike/ce u kulturi i lokalnu zajednicu kao rezultat titule EPK u Rijeci.

"Ako gledate EPK samo kao projekt koji će se dogoditi u 2020., taj projekt će propasti. Morate ulagati u umjetnike sada jer u protivnom tih umjetnika do 2020. više neće biti. A realno, EPK će biti program koji mi radimo. Već sad postoje veliki animoziteti spram projekta jer su veći projekti dodijeljeni nekim drugim ljudima, a ne domaćim. A taj EPK je uvijek neka stvar za lokalnu zajednicu od velikog značaja i trebao bi zapravo tu zajednicu opslužiti, da ona profitira na neki način, a ne da se dovede radna snaga pa to odradi, ode ča i ostavi pustoš iza sebe. Mi smo resurs koji ovdje već postoji i radi unatoč njima. Mi već jesmo tu. Samo je pitanje da se usuglasimo i zajedno nešto napravimo. Zapravo bi oni trebali biti servis za nas, a ne mi za njih. Mislim da je to u ideji i njima jasno, a s druge strane imaju velike potrebe da zadovolje širu zajednicu." I.K.

„Mislim da je jako važno imati na umu da je EPK marketing EU-a koji je sam sebi svrha. A kad se bavite marketingom, stvarate želje i očekivanja koje nije moguće ispuniti. Od te prepostavke se polazi. To je vježba marketinga. (...) 'Budite europejci. Izrazite svoje europejstvo.'“ K.F.

Na pitanje u kojim bi promjenama voljele sudjelovati ili ih iskusiti u širem društvenom polju u sljedećih 5 godina, ispitanice odgovaraju: zaštita životinja i veganski i vegetarijanski aktivizam, međugeneracijska solidarnost, zaštita ljudskih i radničkih prava i prava manjina, dostupno zapošljavanje, ekonomska stabilizacija, besplatno zdravstveno osiguranje, besplatno školstvo, proširivanje socijalnih prava, borba za reformu obrazovanja, borba za očuvanje okoliša, prekid privatizacije javnog prostora, rekonceptualizacija turizma, obrana reproduktivnih prava, obrana rodnih i seksualnih prava, niži troškovi zdravstva i svakodnevnih

potrepština za žene, više potpore za samohrane majke i očeve, jednake mogućnosti kod zapošljavanja, napredak i plaće za žene, borba za prava djece i odraslih osoba s sindromom Down, sekularizacija društva, odvajanje crkve od školstva i države, promjena kolektivne svijesti, promjena svjetonazora, povratak ljudi u Hrvatsku, više vremena za humanitarni rad, parlamentarna pobjeda nove ljevice, rušenje klero-fašizma, pad populizma i desnih pokreta u Europi i svijetu.

Na pitanje koje pojedince i grupe ljudi doživljavaju kao sudionike i sugovornike u tim promjenama, ispitanice odgovaraju: životnog/u partnera/icu, članove obitelji, svoje prijatelje, kolege, kulturne radnike, struku, umjetnike, nastavnike/odgajatelje, prosvjetne radnike, studente umjetnosti, kulturne institucije, gradsku upravu, državne i gradske vlasti, kulturna vijeća, škole, medije, udruge i neformalne inicijative u kulturi, udruge civilnog društva, umjetničke organizacije, građanske inicijative, lokalnu grupu solidarne razmjene, građane, razne grupe aktivista, grupe/pojedince koji su bliski antifašizmu, feminizmu, ljudskopravaškom aktivizmu, queer skupine, feministkinje, mlade ljudi koji se još nisu odselili, političare, ljudi koji iskreno vole svoje zvanje, ljudi koji se bave duhovnošću, sve ljudi.

Na pitanje postoje li prakse solidarnosti koje već sada prakticiraju, a zalažu se za promjene koje bi voljele doživjeti u budućnosti, ispitanice odgovaraju: suradnja (s kolegama), pedagoška praksa, kritička praksa kroz umjetnički rad, društveno angažirani rad, volontiranje, sudjelovanje u peticijama, na tribinama i javnim skupovima, prosvjedi, sudjelovanje u grupama solidarne razmjene, podržavanje domaće proizvodnje, financijska podrška raznih pokreta/akcija i neovisnih medija, odbijanje kupovine proizvoda i usluga od neetičnih korporacija, svakodnevni rad na sebi i međuljudskim odnosima.

"S 5. ansamblom dogodila se situacija u kojoj po prvi put na jednom projektu surađuju različiti subjekti poput Gradskog odjela za kulturu, Hrvatskog narodnog kazališta, Centra za odgoj i obrazovanje koji predstavlja jednu socijalnu odgojno-obrazovnu ustanovu i Udruge za sindrom Down Rijeka 21 koja je NGO. To je istovremeno i projekt gdje sudjeluju rehabilitatori, glumci, dramaturzi, radnice sa nezavisne scene i freelancerice. Po meni je to jako lijepa priča jer su ta različita iskustva rezultirala zanimljivom sinergijom u samom radu. Tako svi imamo priliku mnogo toga naučiti, što me izuzetno veseli." M.Č.

NEMA RADOSTI
U RADU

How Do Female Artists Live?

The survey *How Do Female Artists Live?* is designed to open a dialogue on how female artists in Rijeka and the surrounding area live, whether they can earn a living, and how they go about it. The survey does not strive to be scientific in nature but merely a method of spotting common trends, problems and phenomena in the sphere of female labor in culture.

The survey consists of a questionnaire and a series of interviews with select female artists. The interviews were meant to expound on the information obtained from the questionnaire and provide us with an insight into their daily routines by monitoring and recording their everyday chores in their work and private lives.

We conceived the publication as an organizational and artistic memento, in two blocks. The first block, which is the central part of the publication, consists of an extensive analysis of the state of women's labor in culture based on the conducted one-year survey that incorporated almost all segments of the public and private lives of the respondents, accompanied by the quotes from interviews with female artists conducted in the field.

The second block is conceived as a workshop memento composed of the material created during workshops *Towards the Bodily Work* (March 2015) and *Collaging the City* (May 2016) that Selma Banich led as part of the *Shaping the Performance* educational program by Prostor Plus. Both workshops were dealing with the emancipation potential of (not exclusively female) body in the context of performance and the wider social context. This block is rounded off with a dialogue *On the Art of (Dissolution and) Creation* in which female artists Ivana Rončević and Selma Banich have been engaged by corresponding periodically since 2011.

With the mural devoted to the women of Rijeka and the vicinity we attempted to penetrate the public sphere – from the paper to the street, thereby urging us to take a critical stance while considering the role of

the emancipation potential of the female culture work in a wider social context, as well as the position of the female reproductive work and class contradictions in the context of the current attempt at social re-traditionalization and neoconservative reforms.

This project is our contribution to the current struggle for female artistic, labor, and reproductive rights, but it is also a tangible trace of that struggle in the public space of the city. We are yet to start looking for answers to the question *how do women live?*

Introduction

The questionnaire *How Do Female Artists Live?* consists of 93 questions divided into four segments: basic information, work and education in the sphere of culture, living conditions, and social context. Several answers were possible to some questions, some required a written explanation, while others were multiple choice with the option of adding one's own answer. Respondents had the option to remain anonymous and refrain from answering certain questions.

Out of 244 potential respondents we contacted via e-mail, 93 filled out the questionnaire. A total of 36 respondents decided to take the survey anonymously. Most of the respondents live in Rijeka, while only a small number of them stated they lived in another town in the vicinity of Rijeka (Grobnik, Matulji, Jušići, Lovran, Opatija). Some respondents stated they lived and worked in both Rijeka and Zagreb or that they had permanent or temporary residence in another city (Zagreb, Vienna, Berlin). Some of the respondents permanently or temporarily staying in Rijeka stated that their official place of residence was in another city (Pazin, Vinkovci, Zadar, Zagreb, Belgrade).

Select your age group.

18–25	26–35	36–45	46–55	56+
12%	35%	36%	10%	7%

Asked to select their field of activity, the respondents marked visual arts (39), music (17), film (19), literature (6), performing arts (47), and teaching in some of the listed fields (46).

Most of the respondents have a formal education in the field of arts, a total of 26 in Rijeka (Academy of Applied Arts (12), Acting and the Media (4), Faculty of Humanities and Social Sciences (4), Faculty of Teacher Education (2), Rijeka Regional Department of the Academy of Music (2), Croatian National Theater's Ballet Studio "Ivan pl. Zajc" (2)), 20 in Zagreb (Academy of Fine Arts (3), Academy of Dramatic Arts (4), Academy of

Music (7), Faculty of Humanities and Social Sciences (4), School of Design (1), Ana Maletić's Contemporary Dance School (1)), and one in Zadar (Humanistic Sciences Postgraduate Studies, University in Zadar (1)), and one in Pula (Academy of Music (1)).

A number of respondents, 28 of them, acquired or is still acquiring their formal artistic education abroad: for example in Ljubljana, Belgrade, Sarajevo, Salzburg, London, Amsterdam, Paris, Tallinn and the United States. Six respondents stated they had no formal education in the field of arts, while 38 respondents gained formal qualification required for getting a job (also) outside the sphere of culture and arts, in the fields of journalism, marketing, medicine, law, maritime affairs and transport, preschool education, economy, tourism, anthropology, management in culture, pedagogy, psychology, sociology, philosophy, yoga, phyto-aromatherapy.

Asked how they paid for their education, the respondents stated: with the support from family (58), working while studying (51), scholarship (23), loan (4), personal savings (2), and having a full-time job (2).

"We all paint in our third year of college. We are not allowed to use black and white colors, as colorism is on the repertoire that year. So our paintings are often the same because we can all afford to buy only the same three colors: red, yellow and blue." L.M.

Seventeen respondents who got their diplomas abroad managed to have them recognized in Croatia, while 11 respondents have either not managed to do that or have not yet initiated the recognition procedure.. It is worrying that most of the respondents complained about the duration of the procedure and the recognition requirements. They specifically complained about the difficulties in being hired or finding work regardless of whether they got their diplomas recognized; one respondent said that she had to resort to working illegally because of the lengthy diploma recognition process, while another, for the same reason, had to postpone her professional examination after her internship; yet another said that she had problems registering for her doctoral degree studies in Croatia as her ECTS points from her studies abroad were

not recognized, while another one said that she had not been able to get her diploma from a private school nostrified because it was not recognized in Croatia.

Asked whether their profession required additional education, training, and so on, the respondents answered: in the affirmative, mentioning that they are either paying for that on their own (50), in the affirmative, mentioning that they often cannot afford additional training (30), in the affirmative, mentioning that their additional training is paid for by the institution/organization/association for which they work or with which they cooperate (19), while two respondents answered in the negative.

"Of course, as long as we have no schools where we can be educated in a specific field, we have to organize ourselves to obtain that knowledge. The easiest way to do that is to get together and share that knowledge, because the education system is not flexible or quick enough to follow all our needs within the fields of arts in order to merge them." L.B.

Employment

Most of the respondents work in the profession for which they were educated, mostly in the following institutions in Rijeka: Croatian National Theater Ivan pl. Zajc, Academy of Applied Arts, Music School, School for Ballet and Contemporary Dance in the Vežica Elementary School and in EPK (European Capital of Culture) Rijeka 2020. Fourteen of them have a fixed-term contract, 23 have permanent placement; most of them (30) have full-time jobs, two have a half-time job, while five respondents have different work hours. Before obtaining permanent placement, most of the respondents were students (16) or unemployed (11), working in a different line of work (8), self-employed (7), or had independent-artist status (5).

Other respondents, the ones without permanent placement, stated they were independent artists (14), self-employed (9), students (8), freelancers without independent-artist status (3), trainee undergoing

professional training in another line of work (4), including yoga teaching, law practice, and work in the civil sector in the sphere of human and women's rights.

Most of the respondents benefited from the social entitlements when it comes to paid annual leave (32), maternity leave (27), and paid sick leave (25). Fewer of them used the entitlements like salary bonuses, compensations for injury at work and personal disability benefits, while a substantial percentage of the respondents, most of whom are not permanently employed, a total of 23, have not used a single of those benefits.

"I'm sending you on a sick leave immediately,' my neurologist said after having read the medical findings. 'But I do not have that', I replied, explaining to her that freelancers who did not have the status of an independent artist were not entitled to sick leave. The same thing happened to me with my gynaecologist. Unlike other women, as a freelancer I do not have the right to pregnancy-related sick leave (in case of prescribed strict bed rest to alleviate pregnancy complications), which in my case means no income. I think that an average person in Croatia has no idea of what a freelancer means. It is a completely inconceivable concept. How do you make the society aware of the fact that these are actually people who work a hell of a lot for chickenfeed?" Ž.H.Č.

"It was my existential needs that prompted me to make the decision at the time. I thought it was challenging to continue working in the education system that has continuity and under considerably different conditions than in the past, as we worked in informal conditions: in some form of homelessness, in various hallways and halls, surrounded by cold concrete. It was a challenge to me as a person and a female artist to start working with colleagues each of whom had a different background, to learn from the colleagues you see every day." M.Č.

Have you ever been exposed to mobbing?

Yes

25 (36.8%)

No

43 (63.2%)

It is particularly worrisome that as many as 25 respondents said they were exposed to mobbing in a work situation, while ethics commissions, professional associations, and trade unions failed to be efficient allies in lending support in those cases. Some of the respondents even said that the mobbing had stopped only after they had stood up for themselves. Asked to describe their case, many respondents said they did not want to talk about it, which only shows that it is necessary to encourage all female and male culture workers to speak up about abuse cases in the context of artistic production. Most of the respondents who described their case mentioned fear as the reason for failed reaction to mobbing. Moreover, many of them say that mobbing is hard to prove in the sphere of artistic work. Of specific forms of mobbing, the respondents mentioned insufficient freedoms in shaping the curriculum the way they consider fit and adequate, threats of dismissals for frequent sick leaves (due to caring for a sick child, for example), mobbing as a result of speaking up against nepotism among colleagues, gender discrimination (to which female filmmakers are exposed, for example).

"My application for a job was rejected because I was a woman. The head of a music school (in Zadar) did not want to hire me because he would have to seek a replacement for me in case of my maternity leave." P.B.

Have you ever been injured at work?

Yes

15 (21.7%)

No

54 (78.3%)

Does your practice entail certain health hazards?

Yes	No
48 (58%)	31 (42%)

The risk of injury is the highest among dance and visual artists. The causes of dance-artist injuries are self-explanatory and related to dance practice, as the body is subjected to physically demanding training on a daily basis. Visual artists who work in ateliers, darkrooms, and scenography workrooms are often exposed to toxic matters such as turpentine, which can cause problems with respiratory tracts, vocal chords, skin, and eyes. Female musicians cite the wear of the nerves in the hand as a result of their practice, while opera artists wear out their vocal chords. Long hours at the computer are often cited as a cause of health problems, particularly with eyesight and spine, which is certainly not specific only for artists but also for many other professions based on cognitive work. As was the case with mobbing, the respondents stated that they dealt with the injuries on their own and at their own expense, mostly in order to be able to continue doing the work that caused their injury in the first place.

Self-Organization

Asked whether they participated in the decision-making bodies in the work environment, the respondents answered in the affirmative (39), in the negative (27), while nine respondents said that it depended on the job or the work context. Twenty-four respondents are active in professional associations, seven in trade unions, two in the works council, 13 in the school or faculty council, 19 in informal initiatives, and seven of them also in other types of associations (association, art organization, non-profit organization, self-employment, informal collective).

Asked whether they have any experience in self-organization in their line of work, 49 respondents answered in the affirmative, while 21 answered in the negative, that is, stating they had no previous self-organization experience in their profession.

The female artists who answered the previous question in the affirmative describe their self-organization experience as: a realization of their own professional and/or student traineeship and (re-)production of work (show, performance, film, exhibition), negotiating and establishing working conditions and resources for work, organization of public activities and events and/or programs, organization of public events and social events, launching and getting involved in the initiatives for the institutionalization of artistic practice and education programs, work in professional associations and launching new initiatives that promote the interest of the profession, management of public spaces for art and culture, work designed to promote the recognition of the profession and improvement of working conditions, work in non-institutionalized artistic and cultural fields, organization of (small) work groups within institutions, preparing and organizing the curriculum and schedule in educational institutions, implementation and realization of education programs in the sphere of informal education, implementation and realization of non-institutional education programs for children and the youth, and the realization of education and artistic programs for/with the communities of various societal groups, working on raising public awareness and promotion of art and culture work within a wider social context, launching civil, artistic, and student initiatives, work on activist and political organization of artist communities, work of the alliance and entering into alliances, trade union associations, and working with the media.

"We are not a troupe. We are not here because of our joint ideological beliefs. That is all coincidental. Existential issues are our only common denominator." A.S.

Asked whether their experience in (self-)organized and/or union work has helped change working conditions (in their practice), the respondents replied: in the affirmative (20), not yet (20), no (20).

The respondents cited the following positive changes that happened as a result of (self-)organized and/or unionized work: infrastructure expansion and increased work resources in the non-institutional and institutional context, (de-)hierarchization of work, timely performance

of work duties, new hirings, professional progress that affects the necessary reforms in the artistic and/or educational spheres, better time management in private life, increased work motivation and creativity among program users, recognizing problems in the wider community, changing laws and by-laws, securing support for the sector, creating new jobs, opening new institutions in the sphere of art education, boosting interdisciplinary and trans-institutional approach, establishment and stabilization of new collectives, initiatives and manifestations in the non-institutional field and within the existing institutions, strengthening inclusive practices in the non-institutional field and within the existing institutions (inclusion of diffable persons in the community), gaining practical experience and the development of creative potentials. Among negative changes, the respondents mentioned the following: reduced time, space and other capacities for own artistic practice and work (re-) production, obstruction of work by opponents and the decision-makers, further precarization of artistic work and working conditions, reduction of free time.

Asked whether they participated in the formal and/or informal transfer of knowledge from their practice (schools, workshops, education programs, self-organized exchange of knowledge and skills, etc.), 59 respondents answered in the affirmative, stating they were doing so through public workshops for their profession, education programs, and workshops for the public, through private lessons, in the framework of the curriculum of educational institutions, in the framework of education programs of associations and artistic organizations, as well as in the framework of informal self-organized exchange of knowledge and skills. It is important to point out that most of the respondents did this as a part-time job or even without pay, in cases of informal knowledge transfer. Five respondents stated that they participated in the formal and/or informal knowledge transfer only occasionally, while six respondents stated they did not participate at all.

"I have never insisted on doing everything myself. My work also includes other people who could co-sign that work. I would like to know what our predispositions are in this individualist artistic world. What does associating mean and at which levels does it happen? What kind of sharing of knowledge and participation happens as part of that work?" L.B.

Working conditions

Asked to list a type of practical art work or an employment they would love to have but cannot due to formal restrictions, the respondents stated the following: one respondent could not get a teaching post because she was not enrolled in a PhD program, several respondents complained about a lack of good training possibilities in Croatia, as well as shortage of sufficient work resources and a lack of cooperation between art institutions and the institutions from other sectors (hospitals, prisons, associations), while the respondents working for institutions mentioned the problem of obtaining permissions for artistic engagement outside their institution. One respondent said that she considered the formal obstacles an excuse, stating that art can happen even in guerrilla conditions, but it is debatable whether such a stance can lead to a systematic improvement of working conditions in the art sector. Furthermore, the fact that some educational and professional content (dance and music education, and so on) is not available in Rijeka but only in Zagreb, for instance, could be seen as more of a dislocation issue than a formal hindrance.

"A friend of mine whose CV is similar to mine applied for an independent-artist status and got a response that she meets all the requirements but that her contribution to the culture of the Republic of Croatia was not sufficient. OK, so now what? For how long will we be in the position where we do not make a sufficient contribution to the culture of the Republic of Croatia? Until somebody says: 'Yes, this is the moment, she has been working for 8, 9, 10, 12 years already. Now she is making a contribution.' L.M."

Answers to the questions about benefits and obligations regarding current work status of the respondents have been quite expected, so employed artists listed as their benefits the things that unemployed or self-employed artists listed as the things they miss in their current work status: stable and regular monthly salary, paid health and pension insurance, paid annual leave, free time, possibility of professional advancement. Conversely, the things that unemployed and self-employed

artists singled out as their benefits were described as something that their employed counterparts lacked: flexible work hours, independent decision-making about their professional engagement, selection of projects, and work hours. Members of the Croatian Freelance Artists Association (HJSU) singled out the benefit of paid health and pension insurance, and the obligation of proving their public activity with the goal of preserving the independent-artist status.

"It would be great if we would have retirement benefits. The voice is transient and subject to stress. It loses its power with the age, in menopause, after childbirth ... Somehow I think a singer's career should end while the voice is still nice and functional. In addition, after a singer's retirement, a vacancy opens for new, young and fresh singers. Ideally, working life in each profession should not exceed 50 years. This would give people time to enjoy their mature age and be fulfilled and happy." A. K.

Answers to the question about available systemic resources such as work space and equipment, also vary depending on the work status of the respondent: from satisfied respondents who mostly work in institutions, who believe they have everything they need to work, to the ones with practically no access to resources because of their precarious position. Some respondents, largely visual artists and filmmakers, said that they owned their own ateliers and equipment, which they had bought from their own resources. An overwhelming number of respondents answered they also invested their own resources in their artistic and/or teaching practice, which includes permanently employed artists as well. This also refers to their own money for the production of their work and costs of professional training, work clothes, shoes, and equipment, books, costumes, IT equipment and the equipment for visual and sound recording, their own instruments, spatial resources, personal vehicles, and so on.

Income

What was your total income from art/culture/teaching work in 2016 as compared to the average salary in Croatia (a net pay of 5,585 kunas a month according to data for 2016)?

What was your total income from art/culture/teaching work in 2016 as compared to the minimum salary in Croatia (a gross salary of 3,120 kunas a month according to data for 2017)?

How much does your monthly income vary during the year?

How much did your total annual income vary in the past three years?

Is your income (or your pension) in your line of work sufficient for what you describe as your realistic needs for living?

It is evident from the above that monthly and annual incomes of most respondents vary considerably and it is particularly worrying that as many as 55 percent of respondents found that the monthly income from work in the field of culture or teaching is lower than the Croatian average income. Since the vast majority of respondents, as many as 83 percent, estimated that the income from their professional engagement was not sufficient for what they described as their realistic needs for living, the respondents replied that the shortage was mostly compensated for by part-time jobs in or outside their line of work, while support from partner was cited as the second most important source of financing. Other sources of financing included inheritance, real-estate rental, seasonal work, and moonlighting.

Have you ever been a beneficiary of a vocational training measure?

Yes	No
29.4%	70.6%

Out of all the respondents who were beneficiaries of professional training measures (a total of 30 respondents), the training was not helpful in finding jobs for 15 of them, while 8 of them found it useful. Out of the remaining 7 respondents, three were still expecting to benefit from the measure, while four did not find it helpful and had no expectations to that end.

Asked about how they secured the financial resources for their artistic work, most of the respondents said they were getting the most funds at open calls for public grants in the sphere of culture at the local level, followed by the resources from the sale of their own works of art and open calls for public grants at state level, while fewer of them said that they were getting their funds from foundations and funds at state and EU level, as well as from do-it-yourself economy of solidarity-based donations, and so on. The funds obtained in that manner were mostly sufficient for production in the case of 19 respondents, they were sometimes sufficient according to 14 respondents, they were largely insufficient for 15 respondents, they were altogether insufficient for 9 respondents, while the fewest number of respondents, a total of 5, stated the funds were sufficient. Asked how they compensated for the

system shortages, the respondents cited their own and other persons' volunteer work, taking on and performing several functions (for the work in performing arts, for example), investing own income, financial support from parents or partners, charging membership in associations dealing with art education, assistance and free work from friends and colleagues, as well as working with whatever is available, which mostly requires them to change their aesthetic decisions in their artistic work.

Since the job of applying for open calls is one of the most commonly unpaid types of work in artistic production, most respondents (35) said they were applying for public grants in the sphere of culture on their own, while that work is done in cooperation with curators and producers in 15 cases; in 6 cases, that job is done solely by the people who are paid to do it.

Similarly, the respondents mostly write project documentation and reports on their own (38), curators, producers or editors. do that work for 10 of the respondents, while 6 write them in cooperation with curators, producers or editors.

"I am unable to refuse a contract with the City of Rijeka. Even though there is a clause in the contract that the funds would be disbursed, they may actually not be if there is no money. In other words, I have a project for which I hire five people, for example, I hand out five author's royalties contracts, and put myself in the position of possibly not being able to meet my contractual obligations, which means that I did not only shortchange myself but also some other people. Those royalties are disbursed with a delay of as much as one or two years. That poses a huge problem on our labor market. We are constantly in the red, doing exercises in futility." I.K.

An overwhelming number of respondents estimate they were paid for fewer hours (28) or just half the time (16) they spend doing their work in culture, while only six believe they were paid for all of their time or most of their time (10). Teaching, part-time jobs in the artistic profession, and jobs in institutions are singled out by the respondents that have jobs as the most often paid engagements, while the same work, as well as various forms of "invisible" work such as participation

in advisory decision-making bodies and and, which is particularly indicative, own artistic work, is described as the most commonly underpaid work. Similarly, humanitarian work, editorial work, work performed for colleagues and friends, counseling, writing programs and program documentation, overtime work, work in associations, organization of exhibitions, work for one's own artistic projects, housework, and so on are characterized as the most commonly unpaid activities. Asked about the jobs they most frequently agree to do without compensation, the respondents again cited various forms of artistic work for their own collectives and associations, followed by the work they did for friends, self-education, activism and humanitarian activities, project documentation management, various counseling and mentoring engagements, invisible work such as rehearsals, editorial work, assistance on other people's projects, and communication and advertisement of artistic work.

"I would like to get paid for my work now, not in 20 years when I drop dead." A.S.

As regards the difference in salaries compared to their male counterparts, 25 respondents had no information about whether they get paid the same as them, 18 respondents say they were paid the same as their male counterparts, while 15 say they were paid less. Most respondents did not attempt to react to gender-based difference in salaries, but they also mention in their answers that the data about fees were often unavailable and non-transparent, which makes it difficult to react to the difference in salaries even when they do exist.

"Employment options are quite limited. When I started working at the Academy, it was in the middle of the trend when many of my colleagues, mostly men, were all given a chance, got jobs, made professional advancement. It was an uphill battle for us women. You could say it is a coincidence, but we know well that this is rather a broader problem, which manifests itself also in this institution." M.B.

"Women conductors? They are really rare. A friend of mine is a really excellent conductor. I do not make a distinction between her and other conductors; what interests me is how their hand works, how they conduct a rehearsal." P.B.

Housing Situation

In response to a question about their current housing situation, 24 respondents said they lived in their own apartments, while 22 said they were renting. 19 respondents live with their parents, 7 live in the apartments that belong to their partners, while 8 respondents said they did not have a permanent housing solution. 19 among them are married or in life partnerships, 16 live alone, another 16 live with the members of their nuclear or extended family, while 9 respondents share apartments with roommates. For an overwhelming majority of the respondents, as many as 63, their home is also their workspace, while that is not the case for only 16 respondents. A huge majority of the respondents (34) replied that their ideal housing situation would include owning their own apartment, 7 said they already owned a place of their own and were satisfied with their housing situation, two respondents said they wanted to buy apartments without taking out a loan, while one respondent said she desired cohousing.

"Here, I think the thing that keeps people going is inherited housing. It's a big thing, they don't have to pay market rate rent, and they have their basics covered. And they have some family support on top of it, that might include child care or food or other resources. So that's the social safety net here I think that supports a lot of artists and should not be disregarded. I think it's very important to name and acknowledge it. It's not anything shameful." K.F.

Motherhood and Child Care

There are 38 mothers among the respondents, of which 5 are single mothers. It is particularly worrisome that as many as 21 respondents said that the income from their artistic or teaching jobs was not sufficient for child care; 8 of them said they were unable to make that assessment, 5 said that their income was mostly not enough, 5 that it mostly was sufficient, while 5 stated that it was sufficient. The lack of child care resources is largely compensated by the income of partners (in 19 cases), extended family support (8 responses), various forms of institutional support (5 responses), and working outside one's line of work (5 responses). In view of the above, 20 respondents said they planned to have (more) children, while as many as 14 replied they were not planning to have children due to a lack of satisfactory financial conditions. Furthermore, 14 respondents said they did not want or did not plan to have children, 11 did not want to answer that question, 8 said that they could not plan parenthood due to their professional commitments, 5 did not know whether they wanted to have children, 3 were planning to adopt, while 3 wanted to adopt but did not meet the adoption requirements.

"If something happens to your child, of course, that will be your priority; the rest comes second... If my child gets sick, my work comes second. This is the key difference between women and men. (...) The whole system is set up in a way that people will refer to the mother in the first place." L.B.

"The state and the media keep reporting about birth rate decline ... Well, how can a woman decide to be a mother when employment contracts in most companies include clauses that commit you not to have children for a certain number of years? What is more, should a woman become pregnant, instead of enjoying those months, she is often sacked (as if by this act she had committed a terrible sin). I was among those who kept postponing motherhood, mainly because I wanted to find a job. When I did become pregnant, I was afraid of losing

my job (at that time I sang with the opera choir). In present times, a woman's place is not in the house (as many people would like to have it) ... Those occupying power positions who favor this should open up possibilities for choice (free kindergartens, free schools, babysitters within the building in which the mother works), offering the 'mother educator' job not only to mothers who have three or more children, but to all women who want to be housewives and raise children and take care of the household. And that against a good salary, so that they can be independent and restful!" A.K.

"Throughout the years we have experienced different reactions, and some really unpleasant ones, where we were made feel that we should keep our motherhood a private matter. For a while, we were allowed to bring our children to work, but it was later banned due to work safety reasons. As a parent, I sometimes had to breach this rule because I simply had no other choice." C.L.

"Most young women writers have no children. Keeping a work and family balance as a freelancer is quite difficult. Presently, artist residencies abroad are among the most important sources of earnings for writers. As a mother of a school-age child, I could not be a resident artist. I cannot leave my child for a month or two, or take it out of school. That is why most resident artists are men, or female colleagues without children." Ž.H.Č.

---

47 respondents have supplementary health insurance, 7 have personal pension saving accounts, 10 have a life insurance, 9 have housing savings, 8 have some other type of savings, 15 pay no contributions to voluntary funds, while 15 would like to but cannot afford.

Social Context

Asked with which of the following categories they identify with, the respondents said: artist (72), culture worker (55), citizen (47), teacher (26), activist (22), precariat (17), privileged (17), political subject (13), (social) entrepreneur (11), inferior (11), caretaker (7), superior (5), deprivileged (5), worker for hire (3), migrant worker (3). 17 respondents identify with the lower middle class, 46 with the middle class, 11 with upper middle class, 3 with high class, while 21 do not identify with a single category we offered. 37 respondents stated they were Croats, 5 said they were members of an ethnic minority, 2 said they were Istrians, while 12 could not identify with any of the offered choices. It is interesting that as many as 39 respondents did not state their nationality, 4 feel an absence of national identity, while 3 stated they were citizens of the world. Furthermore, 18 respondents stated they were religious, 18 said they were agnostic, 26 atheist, 28 declined to answer that question, while 12 did not identify with any of the offered choices.

Asked with which of the following ideological positions they identify, the respondents said: feminism (32), left wing (31), pacifism (28), decline to answer that question (28), socialism (15), apolitical (11), democratic socialism (9), anarchism (8), liberalism (8), social democracy (7), internationalism (7), communism (4), center (2), Christian democracy (1), none any of the offered categories (12).

89 said they were women, 22 said they were heterosexual, 7 bisexual, 7 declined to answer that question, 3 said they were queer, 2 said they were non-binary, one said she was a lesbian, one polyamorous, while 2 could not identify with any of the offered categories.

Have you encountered any form of discrimination on any of the abovementioned basis in your social surroundings?

Yes	No	I cannot say
48%	37%	15%

It is evident from the above that over one-half of the respondents encountered some form of discrimination. Furthermore, it is worrisome that as many as 15 percent of the respondents could not say whether

they were subjected to discrimination on any of the previously stated bases, which speaks volumes about the extent to which we are continually exposed to the pressure of systemic discrimination in all segments of life on the one hand and the internalization of guilt on the other.

Most of the respondents experienced discrimination based on their gender or gender identification. As examples of everyday practice to which they were exposed, they list sexist remarks, insults, disparagement, segregation, being paid less than their male counterparts, subordination to their male colleagues, exclusion from (collective) decision making, exposure to (public) criticism, and inability to get jobs. When it comes to discrimination during the process of hiring, the respondents focused on the discrimination practice of employers who refused to hire women because they could get pregnant and become mothers. One of the respondents said they were exposed to sexual harassment at work, as well as to verbal and physical attacks because they were women. One respondent said that, by failing to penalize such practice and perpetrators, institutions were accepting such conduct as normal and were therefore responsible.

Some respondents were exposed to discrimination on the basis of race, ethnicity, and as belonging to ethnic minorities. As examples of such discriminatory conduct, they list being called names, subjected to threats and intimidation. It is interesting that some of those respondents said that they had such experiences abroad, while traveling in other (western) countries and that, in some cases, it had been institutionalized racism and xenophobia, as well as bureaucratic and legislative discrimination based on nationality and citizenship.

One respondent mentioned that she had been denied funding due to her political views as a result of which arranged collaboration had been canceled, another said she had been exposed to age-based discrimination, while two respondents said they had been discriminated against based on their religious views. Respondents point out that they were exposed to various forms of discrimination, particularly gender and gender identity based discrimination, both at work and in private lives, in culture and education institutions, as well as in artistic and academic circles.

From all of the above, we can conclude that most respondents are very well informed about the problems of the patriarchal, sexist, and xenophobic environment in which they live, work, or which they occasionally visit due to the nature of their profession.

Talking about how they opposed to or dealt with discrimination, the respondents stated that they: avoided conflicts, pulled away from conflicts, dealt with the conflict by talking, fulfilled their obligations as committed professionals, worked overtime, let their professional results speak for them, proved themselves by working, persisted on their opinions and positions, strengthened their positions, developed arguments, disseminated experience through art work and activist actions, put up resistance on a daily basis, "drew the line," talked about discrimination in their circles and at workplace, reported the cases of discrimination and harassment to their superiors.

"We are dealing with contemporary art, surrounded by a potential audience that knows almost nothing about contemporary art and has a problem understanding it. It is still a common belief that art should be pretty, that it should be gentle, that it should contribute a spiritual value, that it belongs to the living room. At the same time, we are fighting against that." M. B.

Asked whether they had ever been in a social or work situation to discriminate against somebody based on the above, 78 percent of the respondents replied in the negative, 18 percent replied they could not say, while 4 answered in the affirmative.

Asked to mark up to 10 most frequent sentiments and conditions that had to do with their work and work environment, the respondents singled out the following answers: satisfaction (67), respect (62), fatigue (58), solidarity (53), acceptance (53), gratitude (50), confidence (47), love (45), competition (44), empathy (42), anxiety (34), pride (27), anger (25), attachment (24), fear (23), envy (18), indifference (17), intolerance (16), grief (15), jealousy (11), shame (9), pity (6), disgust (4), hatred (3).

"At present times, we are all nothing but commodities. You work all day long, away from your family, throughout your working life, only to end up surviving on welfare because your pension is not enough ... And all you hear is that you are not needed anymore! No 'thank you', just 'farewell.'" A.K.

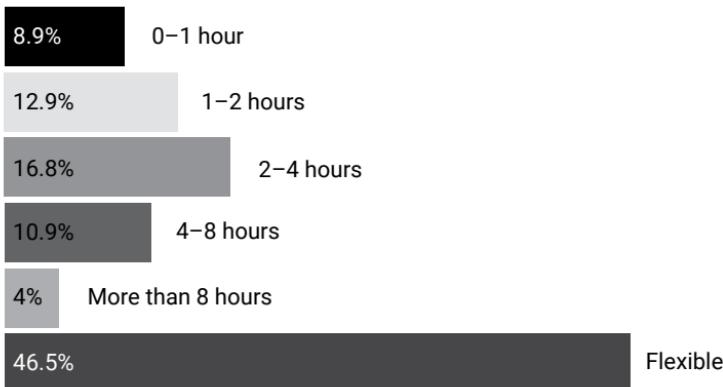
On the other hand, asked to mark up to 10 most frequent sentiments and conditions they associated with their activities outside their work and work environment, the respondents singled out the following answers: acceptance (69), love (63), respect (62), empathy (56), confidence (55), satisfaction (55), gratitude (47), solidarity (38), attachment (31), fatigue (26), pride (25), fear (17), anxiety (17), anger (13), competition (12), indifference (10), grief (9), pity (6), intolerance (4), shame (4), envy (3), jealousy (2), disgust (1).

Most of the respondents, a total of 53, defined their free time as a time outside their work place, 27 defined it as a time they did not spend doing housework, while 14 said that was the time they did not spend caring for family members. 19 respondents defined free time as a time not devoted to their artistic practice, while 26 respondents defined it as the time they had left over for their art.

It is interesting that a number of respondents did not distinguish between working hours and free time, which confirms the precarious nature of women's work in all spheres of life, as well as the "tacit" acceptance and normalization of the social position and the role of women in the sphere of reproductive work. In the context of defining their free time, a number of the respondents did not distinguish between working for wage and women's unpaid work, but considered their works in all segments of life through the prism of cognitive and/or emotional (somatic, psychophysical) effect that it produces in them.

How much free time do you approximately have every day?

For example, the respondents spend their free time resting or with family members, children, friends and/or pets, playing, in nature, doing sports, learning, visiting culture events, engaging in creative activities and hobbies, activism, gardening, cooking, doing housework, paperwork, travelling, planning the future, thinking, daydreaming, meditating, praying, working on themselves, making love, sleeping.

Asked whether they used their annual leave and how many days a year they got, the respondents, depending on their type of employment, either had time for a paid annual leave or did not have any. The duration of paid annual leave depended on their jobs and the respondents' collective labor agreement, but mostly lasted for 4 weeks, ranging between 20 days and 8 weeks. Most of the respondents went on annual leave in August or during school/academic holidays.

The respondents holding no job, the ones working part time, on projects, and the ones who were formally unemployed went on unpaid annual leave, that is, they self-financed and self-organized their time for annual leave, mostly between one week and 10 days. A number of respondents also defined annual leave as unpaid and often forced period without work, that is, without pay.

Asked how they coordinated their commitments and desires that made up their activities in their work, private, family, social, and leisure contexts, they cited the following: good organization and planning, with the support of family and household members, in cooperation with

partner, in cooperation with colleagues, by prioritizing, multitasking, organizing themselves day after day. They describe their coordination experience ranging from very successful, successful, not always successful, getting better, there are good and bad days, stating that it depended, that they made it somehow, that it was chaotic, stressful, that they hardly had any success at all, that it was hard, very hard, bad, very bad, up to almost no success at all.

In the process of coordinating their commitments, most respondents gave priority to their professional commitments that bring money and ensure their livelihood and care for children and family. Moreover, they gave priority to the continuity of their own artistic practice, education, health and better ways of spending their free time, as well as personal satisfaction and satisfaction of their loved ones.

The factors that impacted the implementation of their decisions were most often their partner and children, as well as deadlines and the need for financial stability and independence.

As a result of such dynamics, as well as of high expectations of productivity in all segments of life, the coordination of the said commitments demanded enormous flexibility, adaptability, strength, openness, resilience and emotional maturity. Some respondents said that they first adapted to the needs of their child/children, while some said that they adapted most of their private, family, social and leisure activities to professional deadlines, the ones that bring in money. Living with the pressure of having to be constantly available in their professional lives, some respondents concluded that they did not have a satisfactory social life, while they only had semblance of private and family lives.

Asked which changes they would like to participate in or experience in the next five years, the respondents said: move from Rijeka, move to another country, establish a partnership/family, ensure progress in their family, create conditions for motherhood, find a life partner, extend the family, find a permanent housing solution, find a job they were educated for, get a job abroad, get a job in a culture institution (theater), secure a permanent work contract, acquire savings, provide the opportunity to work after 65 years of age, achieve economic stability and security, financial independence, start a job outside their artistic profession, be paid for housework, participate in education reform, get enrolled at a university, continue their professional training, acquire the status of an

independent artist, travel (with children), maintain good health, devote time to spiritual growth, spend more time in prayer, spend more time in nature, have more time for their artistic work, make a living from what they do, get involved in social initiatives, gain recognition on the European and world market/scene, have own atelier, have a garden, have a pet, see the positive consequences of the actions taken at present, recover from stress at work, resist the depression that the society and the state impose on us.

Asked what changes they would like to participate in or experience in the sphere of culture work in the next five years, the respondents cited: career advancement, career abroad, better work conditions in the sphere of culture, increased financial support, availability of new jobs, secure and constant income, better social and health protection for culture workers and their families, reform of education and art education system, greater representation of art and media culture in education, improved visibility of artistic and culture activity, giving more value to the work in the sphere of culture, improved status of artists, freeing the audio-visual industry from political pressure, ensuring stable income, lower taxes on artistic labor, inclusion of children and adults with disabilities into the work of cultural institutions (theater), inclusion of vulnerable groups in culture and arts, more opportunities for young artists, increasing the sensibility of the audience to cultural and art contents, enriching and upgrading the quality of culture offer in Rijeka, improvement of trans-institutional cooperation, opening a high school for dance in Rijeka, opening a circus center in Rijeka, establishment of national dance center, adequate performance space, long-term effect and concrete changes for male and female workers in the sphere of culture and the local community as a result of European Capital of Culture title in Rijeka.

"If you consider the European Capital of Culture solely as a project that will happen in 2020, the project will fail. You must invest in artists now because they will no longer exist by 2020. Let's be realistic, the European Capital of Culture will be a program that we are doing. There is already a considerable animosity for the project because major projects were awarded to some other people, not to the local people. What is more, the European Capital of Culture is always something of

great significance for the local community and it should actually serve the community, make it profit from it in a way, instead of importing labor to do that, after which they will leave, leaving desolation behind. We are a resource that already exists and that works in spite of them. We are here already. The only thing we must do now is put our heads together and do something. Actually, they should act as our service, instead of the other way around. I think they get that but, on the other hand, they also feel the need to please the wider community.” I.K.

“I think it’s very important to remember that the European Capital of Culture initiative is the EU marketing itself to itself. And when you’re in the situation of marketing you’re creating desires and expectations that are unfulfillable. That’s the premise. It’s a marketing exercise. (...) Be European. Express your Europeanness.” K.F.

Asked what changes they would like to participate in or experience in the broader social context in the next five years, the respondents cited: animal protection and vegan and vegetarian activism, intergenerational solidarity, protection of human, labor, and minority rights, available employment, economic stabilization, free health insurance, free education, expansion of social rights, fight for education reform, fight for preservation of the environment, end to privatization of the public space, re-conceptualization of tourism, defense of reproductive rights, defense of gender and sexual rights, lower costs of healthcare and daily women’s necessities, higher support to single mothers and fathers, equal opportunities for employment, advancement, and salaries for women, fight for the rights of children and grownups with Down syndrome, secularization of the society, separation of the church from the education system and the state, change of collective consciousness, change of worldviews, return of people to Croatia, more time for charity, parliamentary victory of the new left, overthrowing clerical fascism, downfall of populism and similar movements in Europe and the world.

Asked what individuals and groups they perceive as the participants in those changes and with whom they can discuss them, the respondents cited: life partner, family members, their friends, colleagues, culture workers, members of their profession, artists, teachers/educators,

members of the teaching profession, art students, culture institutions, city administration, state and city authorities, culture councils, schools, media, associations and informal initiatives on the culture scene, civil society associations, art organizations, civil initiatives, local group of solidarity exchange, citizens, various groups of activists, groups/ individuals who are close to antifascism, feminism, human-rights activism, queer groups, feminists, young people who have still not left the country, politicians, people who sincerely love their profession, people who are into spirituality, all people.

Asked whether they are already involved in some solidarity practices that promote the changes they would like to experience in the future, the respondents cited: cooperation (with colleagues), teaching practice, critical practice through art labor, socially-engaged work, volunteering, taking part in petitions, public forums and public gatherings, rallies, participation in groups of solidarity exchange, supporting local production, financial support to various movements/actions and independent media, refusing to buy products and services from unethical corporations, everyday work on themselves and on the relations with other people.

"With the fifth ensemble, for the first time, various stakeholders have cooperated on a project, from the City Department for Culture, the Croatian National Theater, Center for Education of Children and Youth representing a social institution for education, and the Organisation for Down syndrome Rijeka 21 as an NGO. Thus, it is a joint project that includes rehabilitators, actors, dramaturgs, representatives of the independent scene and freelancers. I think it is absolutely delightful that the various experiences resulted in an interesting synergy. To my great pleasure, the work itself offers a great learning opportunity to all of us." M.Č.

Radionički memento

---

1. o inspiraciji **2.** o centrima u tijelu **3.** koliko su šetnje potrebne
4. o djeci naših prijatelja koji su kao mali već sroljci **5.** o pitanju
pevaljki koje su role modeli **6.** o turbofolku **7.** o redateljicama na
filmu **8.** o redateljicama u kazalištu **9.** o medicinskim sestrama
10. zašto nema ženskih pomoraca **11.** o ženama u legendama
12. o Harryju Potteru u kojem je zlo opisano razim odijelom **13.** o
kvizovima **14.** o nepušenju pred očevima da bi ostale male dobre
curice **15.** o učiteljicama **16.** o izdvajanju djece koja ne idu na
vjerouauk **17.** o zaljubljivanju učiteljica u učenike **18.** o
zaljubljivanju učitelja u učenike **19.** o nepovjerenju u onoga kome
se povjeravamo **20.** o nepovjerenju u radni kolektiv **21.** o
nadmenosti izazvanoj velikim primanjima **22.** o prosjakinjama s
pijanom djecom koja naoko mirno spavaju **23.** o slikaricama **24.**
o inkontinenciji **25.** o brizi za roditelje i kad ona počinje **26.** o
tome kad se osjećaš nevidljivo **27.** o ignoriranju **28.** o doniranju
organa nakon smrti **29.** o Jehovinim svjedocima **30.** o dojenju u
javnosti **31.** o zaljubljivanju **32.** o magiji **33.** o glasovima u glavi
34. o snovima **35.** o glasu **36.** o igricama **37.** o ženama koje
kockaju u kladionicama **38.** o nimfomaniji **39.** o šivanju bilo čega
i kto te tome nauči **40.** o gromobranima **41.** o turizmu i kako ga
tko vidi **42.** o prašumama **43.** o genocidu **44.** o oprostu **45.** o
promjeni života **46.** o slobodnim vezama **47.** o istospolnim
zajednicama **48.** o specifičnom ženskom sramu **49.** o
Židovkama **50.** o tome gdje žene koje rade na kiosku idu na wc
51. o tome zašto nema starih kozmetičarki **52.** o stranim
jezicima **53.** o podočnjacima **54.** o putovanjima **55.** o
stipednijama **56.** o ženskim kućama **57.** o sestrinstvu **58.** o
svećenicama **59.** o celibatu **60.** o ženskim likovima u literaturi
61. o heroinama **62.** o silikonima u grudima **63.** o botoxu **64.** o
onom pužu koji plazi pa budeš mlad **65.** o jalovosti **66.** o
ćosavosti **67.** o nametanju **68.** o nadmetanju **69.** o sinkronicitetu
70. o Alzheimeru i ostalim bolestinama koje te sjebu na taj način
71. o zapostavljenosti **72.** o hvalisavosti **73.** o mjerenu svog
uspjeha tuđim neuspjehom **74.** o kritici **75.** o kupanju u kadi

76. o vojerizmu **77.** o ekonomiji **78.** o tabletama za smirenje
79. o uvredljivoj reklami za Tensilen **80.** o silovanju **81.** o mrljama od menstruacije na gaćicama **82.** o mrljama od menstruacije na sjedalima u autobusu **83.** o očevom priznanju djeteta **84.** o planovima u starosti **85.** o starosti **86.** o tome kako i žene stare i postaju bake **87.** o napetosti u ramenima **88.** o higijeni zuba **89.** o ženskom valu bilo čega **90.** o tome kako se popravlja veš mašina **91.** o tome koji alat čemu služi **92.** o tome kako odlično vozimo **93.** o tome kako se popravlja guma na autu **94.** o strahu od zmija **95.** o strahu od penisa **96.** o pornografiji **97.** o religiji koja podčinjava žene **98.** o tome kako sa 50 godina imaš samo 10 godina manje od 60 **99.** o djevojačkim zabavama **100.** o roštilju **101.** o precima **102.** o sramu **103.** o tijelu kojeg se sramimo **104.** o ljudima koji se ne srame pa se mi sramimo umjesto njih **105.** o dijeti koju zaboravljamo **106.** o svekrvama čije greške brojimo na voljenima **107.** o smrti **108.** o ljubavi prema radu **109.** o tome što bi zvanje trebalo biti **110.** o talentu **111.** o ljubavi **112.** o hemeroidima **113.** o tome što to znači da je Isus umro zbog mojih grijeha, ja to ne razumijem **114.** o žrtvi koju ne želimo **115.** o izigravanju žrtve **116.** o ronjenju **117.** o strahu od dubine **118.** o strahu od morskog psa **119.** o kreditima za umjetnu oplodnju **120.** o testisima **121.** o karcinomu testisa **122.** o HPV-u **123.** o placebo efektu **124.** o sreći **125.** o nerazumijevanju sreće **126.** o vlasti koja ne vlada **127.** o glasanju **128.** o nekim političarkama u vlasti **129.** o feminizmu koji je pomodnost **130.** o galaksiji **131.** o Mlječnoj stazi **132.** o predosjećaju **133.** o snovima **134.** o iracionalnom strahu od smrti **135.** o iracionalnom strahu od smrti naših bližnjih **136.** o ženama koje vode skloništa za životinje **137.** o čitanju novina **138.** o kolumnisticama **139.** o dirigenticama **140.** o vozačicama tramvaja **141.** o rozoj boji **142.** o ubrzavanju mozga **143.** o boli **144.** o sevdahu **145.** o muškarcima koji bi htjeli biti žene **146.** o reklami za Pingui koja sere govna **147.** o zlostavljanju životinja **148.** o SM iskustvima **149.** o uživanju u boli **150.** o empatiji **151.** o anoreksiji **152.** o bulimiji **153.** o rezanju **154.** o 50 nijasi sive i zašto su se sve žene napalile na to **155.** o tome kako se jedino kod nas kaže "pazi što pričaš" **156.** o tuđem vešu **157.** o rečenici "nemoj nikome reći" **158.** o tome kako kradu lov na vozačkim ispitima **159.** o Agrokoru **160.** o Istanbulskoj konvenciji **161.** o pravima trudnica koje rade **162.** o tome kako se sve karlica može opustiti za vrijeme ginekološkog pregleda **163.** o tome kako je

usrano biti Srpskina u Hrvatskoj jer si vječito kriva **164.** o tome kako su naše bake pile rakiju svaki dan **165.** o visokim petama od kojih boli sve **166.** o tome kako se ogledavamo u izlozima **167.** o tome tko su nam naše frizerke **168.** o opsjednutosti kontrolom **169.** o napetosti **170.** o bdijenju nad svojom djecom **171.** o tome kako je sve dobro **172.** o ženama koje obavljaju "muške" poslove **173.** o tim muškim poslovima **174.** o formi **175.** o krizi separacije **176.** o nemogućnosti lociranja problema **177.** o ADHD-u **178.** o semantici **179.** o izlječenju **180.** o pročišćenju **181.** o podsmjesima ljevice nad desnicom **182.** o tržištu **183.** o poanti života **184.** o rezanju krila **185.** o transiraju kokošaka **186.** o zaluđenosti Ikeom i što nam se tamo toliko sviđa **187.** o rokovima **188.** o poslovicama **189.** o brzalicama **190.** o ponosu **191.** o navijačicama **192.** o prvom bijelom polju na zastavi **193.** o partizankama **194.** o ženi koja je loša predsjednica **195.** o tremi **196.** o malograđanima unutar školskog sustava **197.** o školskom sustavu **198.** o šatorašima **199.** o muškom klimakteriju **200.** o tome kako želimo da nam izgleda grob **201.** o pomanjkanju vremena **202.** o mafiji **203.** o tome kako se snimaju filmovi **204.** o tome zašto se moje tijelo mora praviti da nije rodilo kad je **205.** o izbjeglicama **206.** o prekarnim radnicama **207.** o slobodnim umjetnicima **208.** o lipama koje ostaju iza nas na blagajnama **209.** kako se ponosimo nama samima **210.** koliko smo zadovoljne **211.** koliko smo lijepe **212.** koliko smo siromašne **213.** koliko smo imućne **214.** kako nismo iste vjere **215.** kako se bojimo da ne poludimo **216.** kako smo zdrave **217.** kako nas bole vene **218.** kako smo zavidne **219.** kako smo pohotne **220.** kako smo ljubomore **221.** kako želimo sve pojebati **222.** kako nas s nekim ženama spaja jedino činjenica da dijelimo pičku **223.** kako bismo, da možemo, sigurno isprobale kurac zamjeniti pičkom **224.** kako je pička moćna **225.** kako nas zaboli dupe za gluten **226.** kako su ljudi sa psima naporni kao i ljudi s mačkama, majkama i ovi s djecom **227.** kako smo mizantropi **228.** kako žene ne vide žene **229.** kako žene vide žene **230.** kako ne treba sve dijeliti **231.** kako ne treba o svemu pričati **232.** kako o nekim stvarima treba pričati **233.** kako droga može pomoći da se opustimo **234.** kako piva može pomoći **235.** kako seks može pomoći **236.** kako su seksi reklame za lonce čudne, nitko se ne bi morao osjećati seksi dok

kuha kelj **237.** o informativnim emisijama **238.** o strahu od biljetera u kazalištu **239.** kako su šilice uvijek žene **240.** kako možemo putovati same **241.** kako je vodokotilić nešto što može popraviti i žena **242.** o razvedenim majkama **243.** o vikend očevima **244.** o karijeri **245.** koga se zapravo zove kad je poplava **246.** o stidnim ušima i kako se to lijeći **247.** o titranju usana **248.** o titranju kapaka **249.** o titranju mišića **250.** o preglasnim ljudima **251.** o tome kad nam ne odgovaraju na poruke **252.** o tome kad nam ne odgovaraju na pozive **253.** o tome kada prde u javnosti i misle da je to simpatično ili ludo i slobodno i što se onda kaže, njima **254.** o agresiji **255.** o modricama **256.** o tome kako nikada, ali baš nikada nije ok udariti dijete **257.** o prevelikom vlaženju prilikom odnosa **258.** o suhoći vagine prilikom odnosa **259.** o gljivicama **260.** o smrdljivim stopalima **261.** o analnom seksu **262.** o društvenim devijacijama **263.** o čudnovatim kriterijima napredovanja na poslu **264.** o tome kako u ljubavi ne trebamo tražiti partnera koji nas želi ubiti (kao u Sumrak sagi), ali eto trudi se da nas ne ubije jer nas voli i to nastojanje, to je onda ljubav **265.** o lakoći ljubavi **266.** kako je alkoholizam posljedica prevelike stege, ponekad **267.** o ulozi svih aktera u obitelji na daljnji život novog člana **268.** o tome kako je lakoća primjenjiva kvaliteta kao i tišina **269.** kako je buka onečišćivač života **270.** o pretiloj naciji **271.** o opsesijama **272.** o strahovima **273.** o skupoći svega **274.** o preziru **275.** o ženama koje objavljuju fotografije svoje djece na internetu i onda im lijepe nešto na glavu, jer tako onda nisu javno izloženi **276.** o antifašizmu **277.** o nasilju **278.** o imaginaciji **279.** o selfu **280.** o emocijama **281.** o anticipaciji **282.** o sinkronicitetu **283.** o majkama djece s posebnim potrebama **284.** o očevima djece s posebnim potrebama **285.** o ukidanju naknada djeci s posebnim potrebama **286.** o ukidanju naknada slijepcima **287.** o nezainteresiranosti za politiku **288.** o Jugoslaviji **289.** o braniteljicama **290.** o konzervativizmu i kako je zgodan jer svatko zna svoje mjesto **291.** o ateizmu **292.** o broju seksualnih partnera **293.** o užitku **294.** o odustajanju **295.** o majkama umrle djece **296.** o statusu unutar radne zajednice **297.** o odrastanju na selu **298.** o klitorisu **299.** o tome kako se osjećamo u svojem rodu **300.** o tome kako se osjećamo u svojem spolu **301.** o dlačicama na spolovilu **302.** o strahu od brkatih žena **303.** o strahu da ćemo postati brkata žena **304.** o tome kako smo dovoljne **305.** o tome kako muškarci ne vide celulit **306.** o tome

kako sise vise **307.** o tome kako svi boluju od nekih psihičkih poremećaja **308.** o tome kako bismo i mi imale puno djece da smo Angelina Jolie **309.** o djeci koja umiru bez adekvatne roditeljske skrbi jer ih biološki roditelji zovu telefonom svakih šest mjeseci **310.** o posvojenju **311.** o referendumima **312.** o skupoći bijelih plombi **313.** o ružnim penis tortama **314.** o sistemskim konstelacijama **315.** o Romkinjama **316.** o užasu tarot karata na tv programima **317.** o informativnim emisijama koje vode muškarci **318.** o kremama za sunčanje **319.** o bajkama **320.** o tome kako je skupo biti žena **321.** o solidarnosti **322.** o nevjerljivo velikim minusima na računu **323.** o strahu od vlastite djece **324.** o porodu **325.** o zabadanju nosa **326.** o Radio Milevi **327.** o dojiljama kao o zanimanju **328.** o doulama **329.** o zaštiti djece od nas samih **330.** o sebi **331.** o nemogućnosti prepuštanja **332.** o vječitoj potrazi za kontaktom **333.** o grebanju auta **334.** o nespretnosti **335.** o ženama bez dojki **336.** o ženama na koje svaki dan mislimo **337.** o uzorima **338.** o rupi bez dna negdje u nama **339.** o neuzemljenju **340.** o estrogenu **341.** o progesteronu **342.** o boli poslije poroda koju potpuno zaboraviš **343.** o grubim ljudima **344.** o tome koliko je vremenska prognoza ključna za neke odluke **345.** o humoru **346.** o tijelu koje škljoca **347.** o ja ti odnosu **348.** o dijalogu **349.** o Nini Simone **350.** o potkopavanju drugih **351.** o tome kada netko nešto ima u zubu **352.** o izdaji **353.** o podmetanju noge **354.** o nedizanju kurca **355.** o osobnim granicama **356.** o alkoholičarkama **357.** o štednji novaca **358.** o pjevanju kao o izrazu **359.** o vođenju domaćinstva **360.** o problemu velikih grudi **361.** o egu **362.** o umjetnicama **363.** o ženskom principu **364.** o očekivanjima **365.** o svemu što mislimo, a ne izgovaramo

Nika Krajnović
Epilog kamenu

Iz nutrina dar
mudraca kam'
sada pločnik, gradivo, ukras.

Struktura kovana
balom titraja
pritisak i toplina.
Rudnik, industrija, proizvodnja
dio tržišnog sustava
obrade, ugradnja,
dio gradskog ustava,
danim, godinama...
Hladna smrt galaktička.

No kukac kaosa odmotao nit
konac tkiva i gibanja
povuklo masu tromu
komadićak infinita
vratilo infinitu
zbog
spirala kruga ciklusa
uzroka i događaja
gusto slaganih paučina,
gradiva bitka

Činjenica na kraju putanje: svaki je grad tekst.

Stigla sam tu da vidim jesu li misli drukčije. Mijenja li se smjer kretnji, punkt vizure. Čime ga pipam, kuda upirem, gdje je žarište, gdje je • pritiska.

I svaki mi grad (pa i taj), različit, nudi tek tekstualni skelet: vlastiti nestabilni znak, krnji sustav, čestice veza, interpunkciju. Nestajuće i pristižuće zvuke. Kratice, rute utabane u zajednička pamćenja. Tabue i izmišljena zabranjena mjesta. Šupljine i ljuštture funkcije. Prisustva lišena smisla. Rezistentne centre. Pratiti ga jest ući mu u sinapsu, biti impuls, val.

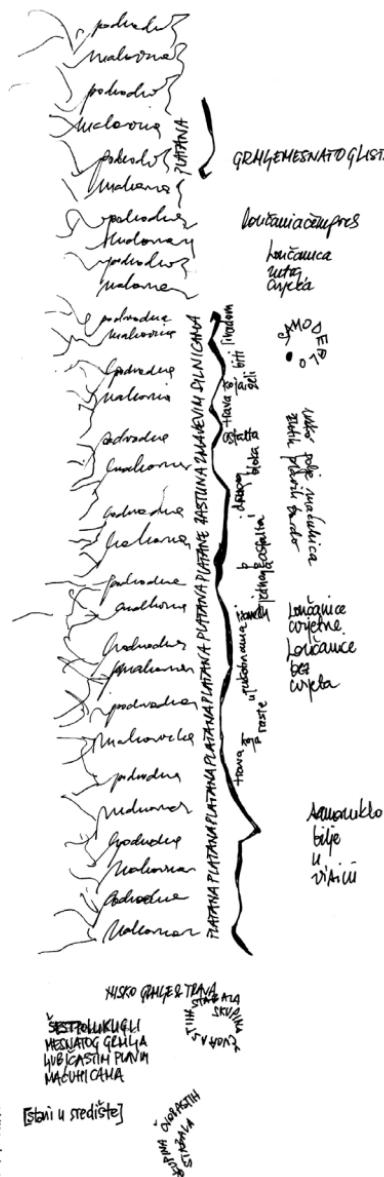
Misliti ga znači njime kliziti, penjati ga, pjevati ga, stupati ga, puzati njime, pisati ga svaki put. Hvatati ritam vala jer njime diše i vratiti ga nazad drukčijeg. Mislima, ne gledajući, navigirati tijelima. Sudarati se na raskrižjima, zagrliti ga pri padu. Čučnuti kad želi da ležiš, skakati kad tjera da miruješ, premještati signale, igrati se perspektivama. Raskrinkati varku.

Saznala sam da bih najradije plutala protežući se iz znaka u znak, nikad da cilj ne bude isti. Htjela bih biti interferencija, a ne katalizirati ga.

Ali zeznut je grad. Gura me kud mu padne napamet. Jer ipak, svaki dan slijedim trag zacrtan jučer i dan prije... i ulazi mi u mišiće s 500 stepenica. Uvlači se u zjenicu uskim ulicama pa čuči unutar mene i zija. Zgradama zabranjuje mi vidike, plavetnila, pristaništa...

U tim gradskim rešetkama ima praznina. Preciznije, nalaze se između svake sveze žica ili zasebnih rešetki. Trik je da treba stati između, a ne na. Zaplesala sam. Napisala vlastiti pasus. Svaki je grad struktura značenja. Svaki je grad tekst.

Tajana Josimović **Upute za negubljenje korijena**

právovoručit
frančužskému
národnému
zákonodarcom
zložiť
zákon o
radiotelevisii

HÁJIVNÉCKÝ
JUDIKATUĽOV
VÁČEK
JANÍK
ŠIMONÍČEK
LUDVÍK
MUDRÝ
ČERHAN
THUMAN

gratulacemi
kromě pořízení
obrázkům
na všechny
radiostanice
buď v rámci
funkčního plánu
spolu s finančním
vybavením

10. 10. 1992

СОСТАВИНОСЧЕДЕГДЕБЛАТАНОЗЕЛЕНЕОКРУГЛЕКРЮНЕ

upite za negubljene korce

KAD STANES PRED TRPEZU OTVORI OČI / UPAJ U TR&UH.

STAVU SE S THELIMA. DOHVATI NAJSOĆNIJE.

PRIMI USTIKA: OMIRIČI. OKUJI.

POTOM PROBI MEĐU LATICAMA KAO DA SI LATIOR.

ONE TO VOLE. NEKA ZATITRAJU.

SIENI LI PORED YUKE / PRČEKAT DA NATE

JEDNÍ TÝDNU.
PRVÝ ŽIL, KRENITE ĎALEKÉ ZALEDNO.

RECEIVED BY PLAINVIEW LIBRARY SYSTEM SHERMAN.

DEGRITTE FROM PLATING. 100% ACID

MAGNITE LICA VASIH INJELA I DYELEKATU

U PODROĐNUJ MATLOVINI.

DEJTE ZMAJEVU SILNICU PRSTIMA PO TRAV

LA TRACE ESTIVALE.

...MA I U VIFINI I U NIZINI.

ŠTO LI KROJNA KORIJENJE IZVANA?

NINE LI KREUZN, M. R. ....
KUNZIGE OTVORENIE OČÍ.

KAD NAPÍRÁTÉ LÉVÖRE ÜVEGELŐ

PRONADITE SEIT HOLZKUGEL, S. 1000
ZU 1000

HEBU HUM. GLUMI BIGRU.

OTVORI SVE STO IMAS. FORLONI SVE

5 TO 2 NAS.

POLUBI PRIJATELJ A. SMIJ SE.

1. Polako proći prstom po najvidljivijoj bori na vlastitom licu.
2. Nasmijati se 3 puta zaredom, svaki put glasnije.
3. Zagrliti sebe s obje ruke.
4. Pogledati svoje dlanove i proučiti svaku liniju na njima.
5. Ugristi se za uho, ali ne prejako.
6. Nosom dotaknuti čelo.
7. Ne gledati svoj lik u ogledalu.
8. Stati.
9. Stati ispred ogledala, pogledati u svoje oči i postaviti si naglas jako važno pitanje.
10. Ozbiljno izgovoriti "hoću, želim".
11. Osjetiti svoje otkucaje srca i prebrojati ih.
12. Odrezati jedan nokat.
13. Pogledati u nebo, dignuti ruke, duboko udahnuti i polako izdahnuti.
14. Staviti obje ruke na bokove (ali ne dlanove).
15. Kroz smijeh reći "ne mogu, ne želim".
16. Na ulici skočiti 10 puta (ne mora biti zaredom).
17. Čekati.
18. Zauzeti tuđu pozu.
19. Zauzeti upitnu pozu.
20. Stati bez stava.
21. Raširiti prste na rukama, podignuti ih ispred očiju, veoma blizu, gledati kroz njih i pomicati ih gore dolje.
22. Zapitati se.
23. Zatvoriti oči i gledati.
24. Progutati gutljaj hladne vode i osjetiti kako ide do želuca.
25. Zaboraviti tijelo kod kuće.
26. Odlučiti se za jednu stranu tijela.
27. Predstaviti se svome tijelu.
28. Upoznati se sa svojim tijelom (kako je običaj upoznavanja – rukovati se).
29. Pристојno pitati tijelo "kako si?"
30. Uzeti svoje tijelo s obje ruke i nositi ga dok se ruke ne umore.
31. Proći prstima kroz kosu.
32. Posvadati se sa svojim tijelom.
33. Otpjevati pjesmu o tijelu.
34. Stati na vlastiti palac, slučajno.
35. Skočiti od velike sreće.
36. Stati sa stavom.
37. Poljubiti drugo tijelo.
38. Svojom rukom uhvatiti ruku drugog tijela.
39. Umiti se vodom iz potoka.
40. Zauzeti pozu.
41. Ne dirati kompjuter.
42. Gurnuti se.
43. Otvoriti debatu sa svojim tijelom.
44. Staviti desnu ruku u bilo koji džep.
45. Pokisnuti.
46. Pasti u more.
47. Hodati bosim nogama po travi.
48. Pристојno pitati tijelo "kako ste?"
49. Potapšati se po ramenu i reći "sve će biti u redu".
50. Plesati.
51. Uzeti zraku sunca i pokloniti je tijelu.
52. Ne koristiti dlanove.
53. Slušati pozorno, koliko je moguće.
54. Obući samo jednu čarapu naopako i nositi je cijeli dan.
55. Napisati pismo tijelu.
56. Nahraniti tijelo.
57. Pojesti jednu marellicu.
58. Leći

na leđa i razmisliti. 59. **Napasti svoje tijelo.** 60. **Ne dirati mobitel.** 61. **Nalakirati dva nokta po želji.** 62. **Glasno vrисnuti.** 63. **Sjetiti se.** 64. **Počeškati se.** 65. **Zaboraviti.** 66. **Ispričati smiješan vic svome tijelu.** 67. **Zaprlijati ruke u blatu.** 68. **Sanjati.** 69. **Otkriti tajnu.** 70. **Popiti svježe skuhanu kavu iz male šalice na svježem zraku i duboko udahnuti.** 71. **Pomiriti se s tijelom.** 72. **Zagrliti drugo tijelo.** 73. **Naljutiti se na svoje tijelo.** 74. **Stati na jednu nogu i skakutati.** 75. **Smijati se očima (ne usnama).** 76. **Plakati.** 77. **Počešati se iza uha kao mali majmun.** 78. **Koljenom taknuti leda.** 79. **Pristojno pozdraviti tijelo.** 80. **Oprati kosu.** 81. **Prestati kontrolirati vlastito tijelo.** 82. **Baciti svoje tijelo.** 83. **Polegnuti tijelo na glazbu.** 84. **Lijevim laktom dotaknuti desnu lopaticu.** 85. **Dlanovima iskopati rupu u zemlji i zakopati je nogom.** 86. **S guštom popiti tamnu Gričku vješticu u kinu s nogama na sjedalici ispred sebe (i gledati film usput).** 87. **Vrtjeti se zatvorenih očiju.** 88. **Reći istinu pokretom.** 89. **Vratiti tijelu slobodu.** 90. **Osjetiti pokret drugog tijela.** 91. **Maknuti svoje tijelo iz prostora.** 92. **Zagrliti tijelo, ali ne s rukama.** 93. **Šutjeti.** 94. **Sjediti u tišini.** 95. **Prošetati uz more na hladan kišni dan.** 96. **Približiti nos cvijetu i duboko udahnuti.** Opisati miris s pet dugih rečenica. 97. **Zamisliti svoj život bez svog tijela.** 98. **Gledati u mraku.** 99. **Staviti svoje tijelo u kofer i otploviti.** 100. **Isti tren si čestitati sedam puta.** 101. **Pojesti otopljeni sladoled.** 102. **Isplanirati slučajan pad vlastitog tijela.** 103. **Ostaviti svoje tijelo.** 104. **Napraviti nešto besmisleno zajedno sa svojim tijelom, ako ima smisla.** 105. **Prevariti tijelo i onda mu se smijati.** 106. **Pronaći novo tijelo.** 107. **Zbuniti svoje tijelo.** 108. **Pogledati svoje lice, ali ne u odrazu, ni ogledalu.** 109. **Saznati koji je smisao tijela.** 110. **Nabaviti novo tijelo.** 111. **Prošetati prirodom.** 112. **Zavaliti se na kauč.** 113. **Popiti svježe iscijedenu limunadu bez šećera.** 114. **Ostatи cijeli dan u pidžami.** 115. **Otkriti novi pokret i potrošiti ga.** 116. **Slušati jednu pjesmu dok se ne istroši.** 117. **Sat vremena i više raditi vježbe istezanja i jačanja mišića.** 118. **Popiti jednu čašu (2 dcl) lošeg vina koje ima miris benzina.** 119. **Uzeti prstom sirove smjese za kolač koliko stane na prst i pojesti je.** 120. **Počupati se za kosu, namjerno.** 121. **Pitati tijelo koliko ima prijatelja.** 122. **Iznenada se okrenuti za 180°.** 123. **Trčati.** 124. **Slučajno se spotaknuti o vlastitu nogu.** 125. **U dućanu isprobati šešir, pogledati se u ogledalo i namignuti jednim okom.** 126. **Lijevom rukom prekriti desno oko i promatrati svijet.** 127. **Potajno čuti dio razgovora**

drugih ljudi u kafiću. 128. **Pobjeći od tijela.** 129. **Ja ču danas iskoristiti ovaj dan zajedno sa svojim tijelom.** 130. **Pronaći ožiljak unutar tijela i sjetiti se zašto je tu.** 131. **Poslati poruku tijelu.** 132. **Osloboditi svoje tijelo.** 133. **Skočiti u lokvu na ulici i pošpricati sve oko sebe.** 134. **Zaroniti u more i čekati da tijelo samo ispluta.** 135. **Detaljno pogledati i proučiti pokrete tijela u prostoru.** 136. **Zaroniti i otpjevati stih pjesme ispod površine.** 137. **Pronaći ožiljak na tijelu i sjetiti se zašto je tu.** 138. **Hodati unazad.** 139. **Odmoriti se.** 140. **Dati si dovoljno vremena.** 141. **Razmisliti.** 142. **Dati sloboden dan tijelu.** 143. **Rastužiti se i upoznati očaj.** 144. **Obući savršeno ispeglanu košulju i zakopčati je do grla.** 145. **Obznaniti brutalnu istinu svome tijelu.** 146. **Izraditi mapu vlastitog tijela u suradnji s vlastitim tijelom (preporučljivo u omjeru 1:1).** 147. **Pogledom odmjeriti drugo tijelo.** 148. **Tijelo je samo tijelo. Odlučiti je li to istina ili laž.** 149. **Pitati se "koliko tijela imam?"** 150. **Ne osuđivati svoje tijelo.** 151. **Vrištati ispod površine mora.** 152. **Ne osuđivati tuđe tijelo.** 153. **Zalijepiti tetovažu iz žvakače bilo gdje na ruku.** 154. **Izmasirati umorne noge.** 155. **Napisati pjesmu o tijelu.** 156. **Dotaknuti srce.** 157. **Pojesti komad friške lubenice iz frižidera.** 158. **Obilno se našpricati smrdljivim parfemom.** 159. **Ne staviti dezodorans.** 160. **Oznojiti se.** 161. **Umoriti se jako.** 162. **Pitati tijelo "koliko ćeš trajati?"** 163. **Ožednjeti.** 164. **Pročitati knjigu.** 165. **Prebrojati svoje moždane stanice.** 166. **Posaditi biljku.** 167. **Bosih nogu hodati po vrućem pijesku.** 168. **Prisloniti školjku na uho i slušati.** 169. **Pomaknuti samo male prste na stopalima.** 170. **Uzeti pijesak u obje šake i polako ga puštati da pada.** 171. **Krenuti naprijed i unatrag istovremeno.** 172. **Podići lijevu obrvu par puta.** 173. **Podići lijevu obrvu i istovremeno gledati nekoga.** 174. **Pogledati zalazak sunca.** 175. **Dočekati izlazak sunca i pogledati ga.** 176. **Nakon slušanja glasne glazbe leći u tišinu i slušati zvonjavu u ušima.** 177. **Skočiti u hrpu suhog lišća.** 178. **Hodati koristeći samo jednu nogu, ali ne skakutati.** 179. **Uzeti stolicu, staviti je na ulicu, sjesti i promatrati svijet.** 180. **Pričati zatvorenim ustima.** 181. **Otići iz kuće nenašminkan/a.** 182. **Otići iz kuće našminkan/a.** 183. **Pronaći dio vlastitog tijela koji smatram nepravilnim ili koji ne volim i saznati zašto.** 184. **Pogledati u daljinu.** 185. **Pronaći dio vlastitog tijela koji smatram najboljim i saznati zašto.**

186. **Navesti naglas barem pet razloga zašto se gledam u ogledalo.** 187. **Obuti štikle od 15 cm.** 188. **Sudariti se s drugim tijelom na ulici.** 189. **Ozepsti.** 190. **Napiti se zajedno sa svojim tijelom.** 191. **Uzeti u šake puno suhog lišća i baciti ga u zrak.** 192. **Grijati se na suncu.** 193. **Hodati visoko na prstima 5 minuta bez prekida.** 194. **Rukama izraditi vijenac od cvijeća i staviti si ga na glavu.** 195. **Udahnuti morsku vodu.** 196. **Polizati poštansku marku i zalijepiti je.** 197. **Izmisliti bajkovitu legendu o svome tijelu.** 198. **Cijeli dan držati mobitel u jednoj ruci.** 199. **Baciti mobitel.** 200. **Baciti kamen u more.** 201. **Uživati u tijelu.** 202. **Napraviti 10 čučnjeva za dobro zdravlje.** 203. **Grijati se kraj vatre.** 204. **Napraviti minimalno 5 pravih sklekova.** 205. **Nožnim prstima uhvatiti objekt i baciti ga daleko od tijela.** 206. **Nositi pijano tijelo.** 207. **Ošamariti se.** 208. **Održati tijelu strogu lekciju.** 209. **Pogledom pomaknuti objekt ispred sebe.** 210. **Letjeti.** 211. **Baciti svoje tijelo na površinu mora.** 212. **Poljubiti se u nos.** 213. **Udahnuti malo bibera i kihnuti.** 214. **Povraćati.** 215. **Osjećati se važnim dijelom svemira.** 216. **Živjeti.** 217. **Igrati se s vlastitom sjenom.** 218. **Zaspati.** 219. **Noktima naglo zagrepsti zid i slušati taj zvuk.** 220. **Namrštit se na deset načina.** 221. **Drsko potjerati svoje tijelo.** 222. **Ići kući pješke.** 223. **Sjesti pored nekoga u busu.** 224. **Zarobiti svoje tijelo.** 225. **Sprijateljiti se sa svojim tijelom.** 226. **Promućkati svoje tijelo.** 227. **Naježiti se svojevoljno.** 228. **Popeti se na stablo.** 229. **Stati među skupinu golubova i potjerati ih.** 230. **Biti ogledalo drugom tijelu.** 231. **Napraviti performans s tijelom.** 232. **Baciti se u snijeg.** 233. **Oponašati svoje tijelo.** 234. **Pogledati sve vidljive žile na tijelu i prebrojati ih.** 235. **Izgledati ushićeno.** 236. **Nasmijati se tužnim smiješkom.** 237. **Stopiti se s okolinom.** 238. **Istaknuti se iz okoline.** 239. **Polako šetati dva sata.** 240. **Zapaliti i popušti jednu cigaretu.** 241. **Uhvatiti svoje tijelo za ruku.** 242. **Prstom obrisati sloj prašine.** 243. **Obratiti se svome tijelu.** 244. **Pitati tijelo "koliko ćeš još živjeti i što ćeš još napraviti?"** 245. **Kiselo se osmjejhnuti.** 246. **Otići iz kuće bez kišobrana na kišan dan.** 247. **Ne zapaliti cigaretu.** 248. **Zapaliti cigaretu (ali je ne pušiti).** 249. **Hodati po svome tijelu.** 250. **Objasnitи tijelu zašto mora biti obučeno.** 251. **Slušati kišu.** 252. **Oponašati se.** 253. **Zamisliti svoje postojanje bez tijela.** 254. **Zabiti ruke u snijeg, držati ih koliko je moguće i onda ih pomicati.** 255. **Zamisliti svoj život u drugom (tuđem) tijelu.** 256. **Voziti bicikl po ravnini i po uzbrdici.** 257. **Zaroniti u moru i**

pustiti da more uđe u uho, nakon toga ga pokretom tijela izbaciti. 258. **Plutati na površini mora.** 259. Umiti se na kiši. 260. **Pozdraviti nepoznato tijelo na ulici.** 261. **Pomicati svoje tijelo u svim smjerovima istovremeno.** 262. **Zapisati pokrete svojega tijela u jednom danu.** 263. **Prije svake buduće radnje sa svojim tijelom usmeno opisati tu radnju.** 264. **Neprimjereno se ponašati u javnom prostoru.** 265. **Sjesti na prljavi pod u gradu i popiti piće iz visoke staklene čaše na stalku.** 266. **Nasmiješiti se nepoznatoj osobi.** 267. **Stajati na rukama.** 268. **Napraviti špagu.** 269. **Istegnuti mišiće svojega tijela.** 270. **Zabundati se na topao dan.** 271. **Brzo proći prstom kroz goruću svijeću.** 272. **Oponašati tijelom neku životinju po želji.** 273. **Staviti desnu nogu iza glave.** 274. **Stajati na prstima i čučnuti.** 275. **Ne gledati koliko je sati.** 276. **Hodati s potpuno opuštenim nogama.** 277. **Otići na masažu tijela.** 278. **Hodati naprijed nazad kao osobe koje nestrpljivo čekaju.** 279. **Namazati tijelo mljekom za tijelo.** 280. **Pogledati optičku varku.** 281. **Odlučiti se za neki objekt i pogledati ga iz svih kutova.** 282. **Gledati neku osobu u oči duže vrijeme.** 283. **Prošetati parkom.** 284. **Staviti lijevu nogu iza glave.** 285. **Derati se u šumi i slušati svoju jeku.** 286. **Oprati zube bez kalodonta.** 287. **Obojiti svoje tijelo u razne boje po želji.** 288. **Pozvati tijelo na ples.** 289. **Obući svoje tijelo.** 290. **Piti samo vodu.** 291. **Cijeli dan ne jesti ništa osim voća.** 292. **Pojesti cijelu čokoladu.** 293. **Namakati tijelo u vodi dok se ne smežura.** 294. **Komunicirati s drugim tijelom kroz pokret.** 295. **Slušati tijelo i pustiti ga da se kreće kako želi.** 296. **Hodati po uskoj površini i držati ravnotežu.** 297. **Ojačati mišiće lica.** 298. **Ne obući svoje tijelo.** 299. **Isprobati sve moguće ekspresije sa svojim licem.** 300. **Promatrati ptice u letu.** 301. **Iscrpititi svoje tijelo.** 302. **Biti u neugodnom položaju za tijelo koliko je moguće.** 303. **Zatvoriti oči i meditirati.** 304. **Leći na ravnu plohu (pod) i opustiti svaki mišić i organ u tijelu.** 305. **Smisliti način kako izaći iz vlastitog tijela.** 306. **Hodati zatvorenih očiju.** 307. **Pokazati ljutnju pokretima tijela.** 308. **Popeti se na neki viši objekt u gradu.** 309. **Provesti cijeli dan na otvorenom prostoru.** 310. **Napraviti geometrijsko tijelo od svog tijela.** 311. **Pronaći zlatni rez na svojem tijelu.** 312. **Plesati u ritmu tišine.** 313. **Slušati zvukove iz svoje okoline, čuti svaki zvuk.** 314. **Pogledom proučiti kako se ljudi kreću i ponoviti sa svojim**

tijelom isto. 315. **Opeći se.** 316. **Kretati se bez sunčanih naočala na jako sunčan dan.** 317. **Biti golo tijelo.** 318. **Ne raditi ništa cijeli dan (provjeriti je li to moguće).** 319. **Pokloniti svoj smiješak prolazniku/ici i ne očekivati ništa zauzvrat.** 320. **Pričati jezikom tijela.** 321. **Osjetiti osudu pogleda na svom tijelu.** 322. **Maknuti osudu iz vlastitog pogleda, ako je moguće.** 323. **Zatvoriti oči na otvorenom prostoru, orijentirati se prema zvukovima i stvoriti mentalnu mapu prostora i opisati taj slušani krajolik.** 324. **Shvatiti tijelo kao vlastiti/tudi prostor.** 325. **Pričati stranim jezikom.** 326. **Spustiti se toboganom.** 327. **Ubosti se na kaktus.** 328. **Ne bojati se svog tijela.** 329. **Prebrojati molekule svoga tijela.** 330. **Pronaći izvor energije u svojem tijelu.** 331. **Prekršiti barem dvije norme vezane za tijelo u javnom prostoru.** 332. **Ispuniti svojem tijelu jednu želju.** 333. **Pronaći tijelo koje voli tijelo.** 334. **Svojim tijelom promatrati nebeska tijela.** 335. **Prije upotrebe pažljivo pročitati upute o tijelu.** 336. **Fotografirati svoje tijelo.** 337. **Saznati ima li tijelo tijelo.** 338. **Posuditi svoje tijelo.** 339. **Osjetiti prostor oko sebe.** 340. **Osvijestiti svoje tijelo.** 341. **Čitati poeziju naglas.** 342. **Dobiti upalu mišića.** 343. **Izgubiti svoje tijelo.** 344. **Isprazniti tijelo i um od misli.** 345. **Dobiti poljubac od drugog tijela.** 346. **Isprazniti svoje tijelo.** 347. **Namazati tijelo blatom.** 348. **Uprljati tijelo.** 349. **Čitati knjigu naglas.** 350. **Oprati tijelo.** 351. **Pogledati svoje tijelo u ogledalu, zapamtiti sliku, napraviti isto za 11 godina i usporediti.** 352. **Pomirisati tuđe tijelo.** 353. **Polako kretati ruke u svim smjerovima.** 354. **Zamisliti oproštaj sa svojim tijelom.** 355. **Odmoriti se od vlastitoga tijela.** 356. **Razmisliti kako je nastalo tijelo.** 357. **Promotriti staro tijelo i što ga čini starim.** 358. **Riješiti se svih uputa o tijelu.** 359. **Pronaći asimetrije na svom tijelu.** 360. **Osjetiti se žrtvom vlastitog tijela.** 361. **Osjetiti suze na svojem licu.** 362. **Obrisati suze s tuđeg lica.** 363. **Pokušati kretati svaki mišić u svom tijelu i osjetiti svaki pokret.** 364. **Slušati gradsku buku.** 365. **Imati tijelo – nabrojati prednosti toga.**

* Upute:

Svaki dan ispuniti jednu uputu.
Svaki dan dodati novu uputu.

Točka od koje započinje pronalaženje: ——————

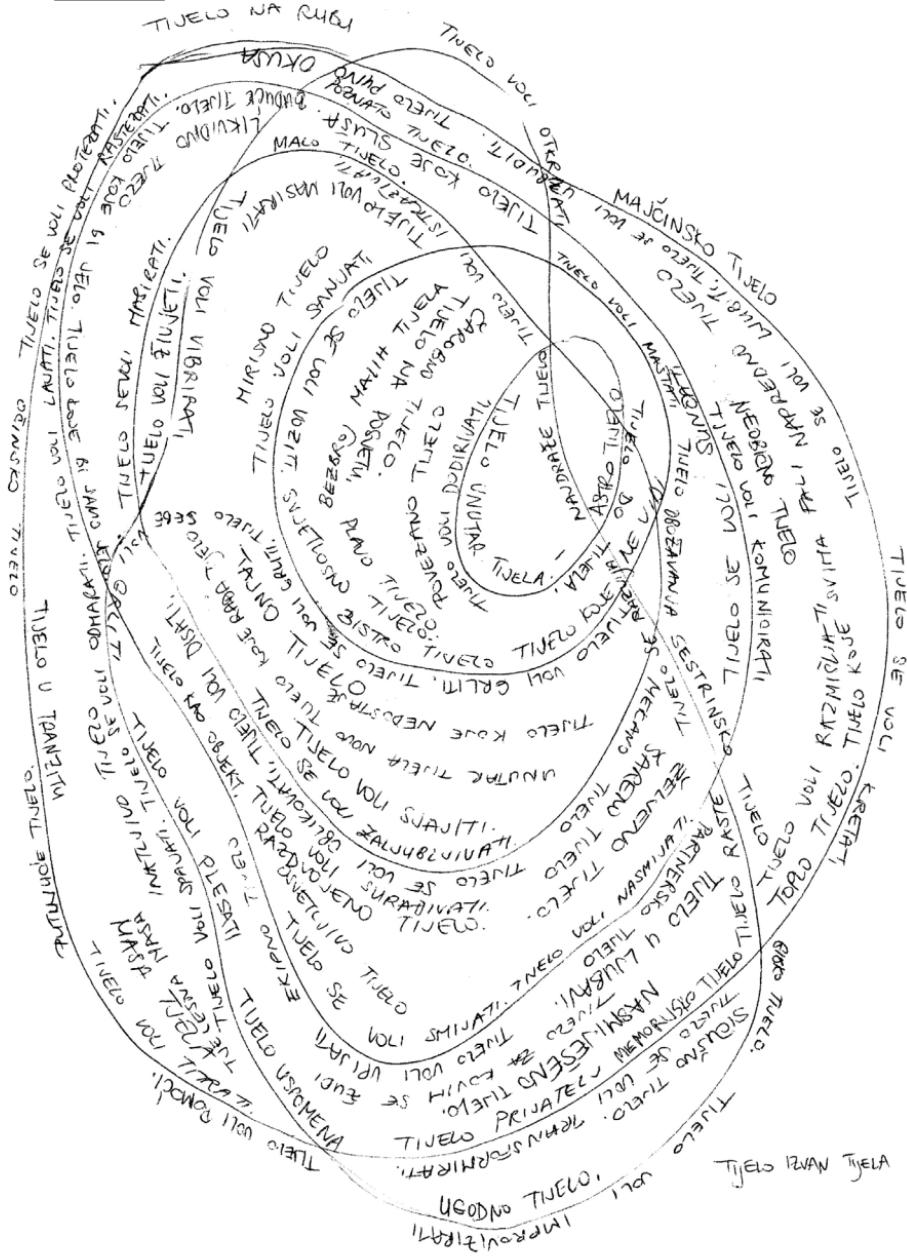
Početak Ružićeve ulice, Rijeka ——————

- 1.** Prijeći dva pješačka prijelaza s lijeve strane. —————— **2.** Skrenuti desno, proći ispod prve volte sa zelenim šipkama. —————— **3.** S lijeve strane su trsatske stepenice – nastaviti par koraka ravno do prolaza Petra Kružića i baciti pogled nadesno i pročitati što piše.
————— **4.** Izaći, prijeći prvi pješački, nastaviti nalijevo uz Nemo pub, doći do prvog mosta preko Rječine. Pogledati Rječinu, rešetke s novinama, provjeriti vide li se dno i ribe. Pronaći zeleni željeznički most, pogledati na uru koliko je sati i nastaviti do kraja bijele ograde. —————— **5.** Okrenuti se lijevo, pretrčati cestu dok nema auta i stati kod Titove ploče. Pročitati što na njoj piše (ugravirani natpis i onaj s markerom) i vidjeti zvijezdu s lijeve strane. ——————
————— **6.** Sići po stepenicama, krenuti lijevo prema kipu Kamova uz ogradu, a istovremeno gledati s lijeve strane u Rječinu. (Ovaj prostor zove se Kont). —————— **7.** Stati pored kipa Kamova i pogledati u smjeru u kojem on gleda. Okrenuti glavu nadesno, pogledati grad, mostove i galebove. —————— **8.** Doći do ograde s druge strane mosta i pročitati ugraviranu poruku na podu kod ograde.
————— **9.** Krenuti desno, nastaviti ravno, proći pored kupole i prijeći pješački ispred sebe (s desne strane je autobusna stanica "Titov trg"). —————— **10.** Nastaviti par koraka ravno i prijeći pješački prijelaz s lijeve strane (tu je izlog Foto Kurtija), nastaviti desno do staklene zgrade gdje je znak Bipe. Zatim prijeći dva mala

pješačka prijelaza ispred sebe i stati. ————— **11.** Skrenuti na teren na kojem se vide bijela sidra na plavim betonskim pločama (na tom terenu se zadržati koliko je potrebno). To je nekadašnje polje križeva ili "groblje". Stati kod prve ploče s bijelim sidrom, ispred je grafit Karoline Riječke. Pregledati očima cijeli teren, zgradu Medico, školu Nikola Tesla i ostale. Uočiti Kos toranj i krenuti prema njemu. Putem pogledati sve grafite na terenu i oslikane kontejnere iz kojih rastu stabla. ————— **12.** Proći s desne strane Kosog tornja i nastaviti ravno do terase kafića. Uočiti oslikanu zgradu i brodić. Doći do njih. Pogledati gore i s lijeve strane uhvatiti dva labuda na balkonu. ————— **13.** Nastaviti desnim prolazom pored Istarske kreditne banke Umag. Brojati žvakače na podu (opcionalno). ————— **14.** Stati kod dućana Ukras, vidjeti ploču koja ima isti natpis kao i ona na Kontu preko puta Kamova. Zatim pogledati lijevo gore balkon s rešetkama i njegove biljke. Krenuti prema njemu i proći kroz prolaz s desne strane. ————— **15.** Skrenuti desno na Korzo. Pogledati ljude i zgrade oko sebe. Nastaviti ravno i zaustaviti se kod prvog Zarinog izloga. Ispod njega, u kutu gdje se spajaju pod i zgrada, pronaći zeleni život. ————— **16.** Vratiti se par koraka nazad i proći lijevo kroz prolaz ispod ure. ————— **17.** Provjeriti je li svirač u tom prolazu. Uočiti Stari kolodrob. ————— **18.** Stati, kad se počne osjećati miris urina ili prije, skrenuti u prvi prolaz desno, ostati koliko je izdržljivo. Po želji otići do Starog kolodroba ili ostati. ————— **19.** Kraj prvog pronalaženja.

Sanja Gergorić

Proglas

Ivana Rončević i Selma Banich

O umijeću (ra)stvaranja

2011. – 2018.

ironcevic@gmail.com

To:[selma banich](mailto:selma_banich@yahoo.com)

Dec 15, 2011 at 1:22 AM

Serena Alba* o suprotnoj razini stvarnosti:

"Ako bismo je nazvali «paralelna stvarnost», što je nekima poznat termin, to bi podrazumijevalo, ako ne sklad, a onda svakako red između paralelnih realnosti, a toga već jako davno na kugli zemaljskoj nema. Ipak, ako u jednom trenutku shvatimo istinitost «suprotne razine stvarnosti», ona će posve lako postati ne samo «paralelna stvarnost», nego i «oslobađajuća stvarnost»."

Iluzija je suprotna razina stvarnosti. Ona je istinita, paralelna, i oslobađajuća stvarnost. Ona je svakom pojedincu i svakom trenutku svojstvena. Iluzija je stvarnost gledana kroz kaleidoskop.

*nisam sigurna 100%, ali mislim da njoj pripada citat.

Dana 8. prosinca 2011. 19:38 selma banich <selma_banich@yahoo.com> je napisao/la:

Draga Ivana,
evo prvog predloška / pitanja.
Kao što vidiš (br. 16) ne pratim unaprijed zadan redoslijed – konstrukciju, niti je imam, već predlažem da se naš razgovor zasniva isključivo na otvorenoj formi promišljanja. Kad "odgovoris" na ovo, slijedi novo. Bez žurbe. Može biti vrlo sažeto. Intimno. Samo tebi jasno.
Selma

Razgovor

~ misaono – vizualni
diskurs o umijeću
(ra)stvaranja ~

08.12.2011.

~ 16. Što je iluzija? ~

ironcevic@gmail.com

To:[selma banich](mailto:selma_banich@yahoo.com)

Jan 2, 2012 at 3:54 PM

02.01.2012.

Znanja. Znanja koje se sakupljaju i svo ono znanje koje služi kao alat za generiranje daljnog znanja. Znanja kao (suštine) postojanja nekog entiteta. Znanje je sve ono što se pojavljuje u bilo kojem datom obliku ili bezobliku. Pre(bez)oblikovano i generirano, kao takvo, znanje je otvoreno drugim znanjima za slobodnu uporabu kako bi njihovi produkti bili daljnje upotrebljiva znanja. Znanje je umijeće postojanja i zato je znanje sveto. Kao i sve drugo što je sveto, i znanje je veće od nas samih i zato ja ništa ne znam.

Dana 28. prosinca 2011. 03:58 selma banich <selma_banich@yahoo.com> je napisao/la:

Razgovor

~ misaono – vizualni
diskurs o *umijeću*
(ra)stvaranja ~

28.12.2011.

~ 5. Što možeš definirati kao sveto u vlastitom stvaralačkom procesu? ~

ironcevic@gmail.com
To:selma banich
Jan 2, 2012 at 4:53 PM

02.01.2012.

Katarza je razvojni sistem i proces čišćenja i pražnjenja. Katarza je poput reinkarnacije. To je reinkarnacija života, emocija, ideja, saznanja. Sve ono što je bilo i sada jeste očisti se i isprazni po nekom jedinstvenom sistemu te se vrati u drugom, za trenutno i buduće postojanje, korisnjem (bez)obliku.

Dana 2. siječnja 2012. 16:20 selma abanich <selma_banich@yahoo.com> je napisao/la:

Razgovor

~ misaono – vizualni
diskurs o *umijeću*
(ra)stvaranja ~

02.01.2012.

~ 17. Što je katarza? ~

Ivana Roncevic <ironcevic@gmail.com>

To:[selma banich](mailto:selma_banich)

Sep 28, 2015 at 10:23 AM

Draga, samo bih nadodala da je nepovratno i sve ono čime se nešto želi postići, ali se nije uspjelo. (možda je to bolja "definicija").

Dana 28. rujna 2015. u 10:20 Ivana Roncevic <ironcevic@gmail.com> je napisao/la:

Nepovratno je sve ono što je uloženo s namjerom da bi se nešto dobilo zauzvrat, a nije se isplatilo.

Dakle, ja bih rekla da je nepovratno sve što je (za čovjeka!) neprofitabilno. U bilo kojem smislu: političkom, emocionalnom, društvenom... Sve ono što je trebalo/moglo drugačije.

Nepovratno je u redu.

Dana 26. rujna 2015. u 10:55 selma banich <selma_banich@yahoo.com> je napisao/la:

Razgovor

~ misaono – vizualni
diskurs o *umijeću*
(ra)stvaranja ~

26.09.2015.

~ 21. Što je nepovratno? ~

Ivana Roncevic <ironcevic@gmail.com>

To:selma banich

Nov 30, 2015 at 12:39 PM

Mjesto straha, barem za mene, ono je mjesto iz kojeg proizlazi mogućnost moje dezintegracije u potpunom smislu: i duhovnom i duševnom i mentalnom sklopu. Ja kao osoba mogla bih nestati. Zato je moja dezintegracija u potpuno prazno, nepoznato i poželjno nedopustiva. Zato je svaka inhibicija potrebna. Mjesto straha je mjesto dezinformacija na potpuno krivi način shvaćenih i prihvaćenih.

Dana 26. studenoga 2015. u 18:32 selma banich <selma_banich@yahoo.com> je napisao/la:

Razgovor

~ misaono – vizualni
diskurs o *umijeću*
(ra)stvaranja ~

26.11.2015.

~ 36. Koje je mjesto straha? ~

Ivana Roncevic <ironcevic@gmail.com>

To:[selma banich](mailto:selma_banich)

Jan 3, 2016 at 8:38 PM

Dana 9. prosinca 2015. u 20:45 Ivana Roncevic <ironcevic@gmail.com> je napisao/la:

Mjesto deprivacije, a izvan saznanja da nešto treba postojati. Mjesto nedozvoljene, nedozivljene, nepronađene, neodređene, izmaknute (osnovne) potrebe.

Dana 9. prosinca 2015. u 16:58 selma banich <selma_banich@yahoo.com> je napisao/la:

Razgovor

~ misaono – vizualni
diskurs o *umijeću*
(ra)stvaranja ~

09.12.2015.

~ **37. Koje je mjesto boli? ~**

Ivana Roncevic <ironcevic@gmail.com>

To:selma banich

Mar 3, 2016 at 10:45 AM

Ja volim razmišljati da povijest, kao ni budućnost, kao takva ne postoji. To su razumijevanja koja mi pomažu u stvarnosti koja je potrebna da bi materijalizirala ono što je nužno za ispravan život, za život sada i ovdje koji je takav kakav jeste zbog toga što je upravo postao drugo sada i ovdje.

Povijest pripada svima nama. Da nema tvoje povijesti, ne bi bilo ni moje. No možda baš zato ne pripada ni meni ni tebi. Ti ne možeš graditi svoju budućnost a da istovremeno ne gradiš i moju. Možda nam se to nekad ne sviđa, no svako tvoje jučer jeste moje danas, naše sutra.

U tekstu Budizam i revolucija čitala sam jučer ponovo lijepo objašnjeni odnos koji se u budizmu uči djecu: posjedovanje ne postoji – posjedovanje može biti slijed aktivnosti, no niti jedna od tih aktivnosti nije posjedovanje samo za sebe.

Postojanje tih aktivnosti nije upitno. One nikada nisu prestale biti.

Posjedovanje je razumijevanje. Posjedovanje je koncept. Povijest je konstrukt.

Ti gradiš mene, ja gradim tebe. Tu nemam prevelikog izbora, osim da izuzmem sebe kao identitet odvojen od tebe. To je apsolutno pogrešno. Tako nikada ne možemo biti slobodne.

Sloboda, kao ni posjedovanje, nije fizička stvar, ali se u fizikalitetu reflektira. Taj fizikalitet možemo razumijevati ili tvrditi svojim. Kada nešto naše prestaje biti tvoje? Čega se odričemo? Ili smo u mogućnosti nešto prividno zanijekati? Ja–Sebe.

Živjeti slobodu je teško. Živjeti ne-slobodna je još teže.

Povijest smo mi jer ona ne prestaje biti.

Šaljem ti tekst u privitku.

Dana 2. ožujka 2016. u 22:32 selma banich <selma_banich@yahoo.com> je napisao/la:

Razgovor

~ misaono – vizualni
diskurs o *umijeću*
(ra)stvaranja ~

02.03.2016.

~ **28. Čija je povijest?** ~

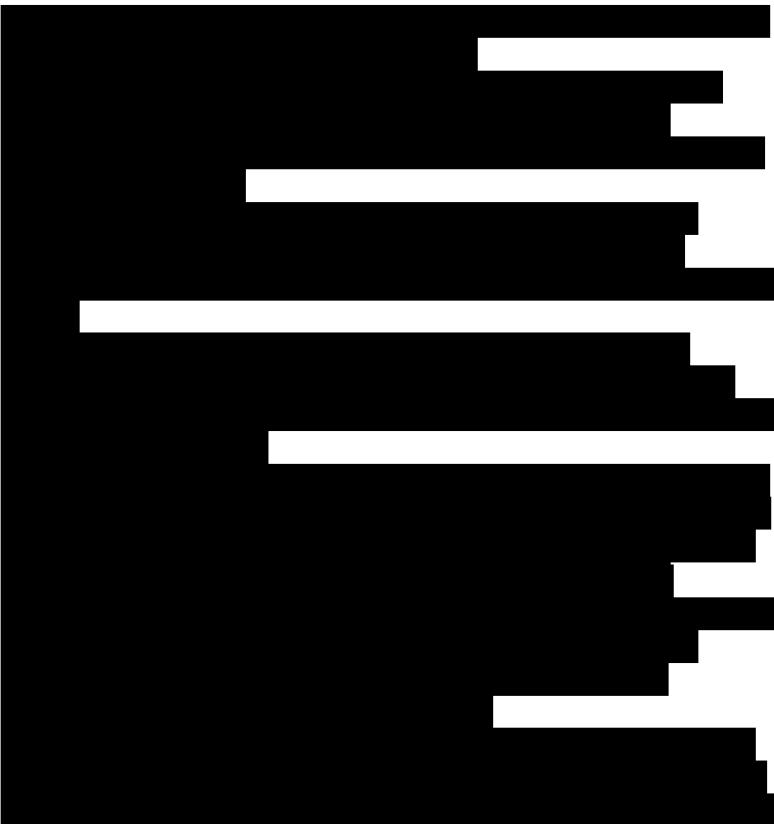
Ivana Roncevic <ironcevic@gmail.com>

To:selma banich

Apr 2 at 1:34 PM

///

Prije nekoliko dana jedan poznanik je na svom Facebooku objavio
da je jako bolestan i da mu treba pomoć.

Od jedne bliske osobe dobila sam savjet da se ne petljam
previše [REDACTED]

Čuvati sebe znači napustiti drugoga. Ne pristajem na to. No,
postoji i taj drugi.

[REDACTED]

[REDACTED]

///

To vrijeme koje prolazi u svijetu u kojem treba biti najbolji
rastvara sve gore od mene, otvara sve najgore iz pojedinaca. Ono
isparava.

Stalno se pitam u čiju knjižicu dobijamo minuse svaki puta kada
ne uspijemo? Tko bilježi naše padove?

Čiji su snovi? "Čiji?" i već smo daleko. Stojimo jedni pored drugih,
gledamo se i ne znamo da sanjamo isto. Bojimo se biti isti.

Daleko smo. To su naše granice.

Noćne more. Neostvareni snovi. Mitovi. Stvarnost(i). Koja je
razlika? Sve je to jedno te isto. Sve je to naše.

///

Kate Tempest - Let them eat Chaos

u kontekstu odgovora: 46'30" - 51'19" (ali svakako i prije i poslije)

<https://www.youtube.com/watch?v=3xu5HL1XI64>

///

On 31 Mar 2017, at 14:42, selma banich <selma_banich@yahoo.com> wrote:

Razgovor

~ misaono – vizualni
diskurs o umijeću
(ra)stvaranja ~

31.03.2017.

~ 27. Čiji su snovi? ~

Ivana Roncevic <ironcevic@gmail.com>

To:selma banich

Apr 7 at 11:49 AM

Neponovljiv je naprimjer jučerašnji ne-dan. A prije njega, isto jučer, bio je dan u kojem su postojali pravci od misli (koje znam kuda vode), (iscrpljenih) osjećanja i djelovanja (katatoničnih karakteristika).

Između svake te misli postoje ne-misli. Između djelovanja, ne-djelovanje, između osjećanja, ne-osjećanje. Oni se ne-događaju u ne-prostoru, u ne-vremenu, u ne-danu. Njih ne-poznajem. Kad ih promatram – naslućujem ih, i već su ne-stali. Oni su neponovljivi.

Sve ono što se nije dogodilo – neponovljivo je.

On 03 Apr 2017, at 09:39, selma banich <selma_banich@yahoo.com> wrote:

Razgovor

~ misaono – vizualni
diskurs o *umijeću*
(ra)stvaranja ~

03.04.2017.

~ 20. Što je neponovljivo? ~

Ivana Roncevic <ironcevic@gmail.com>

To:selma banich

May 26, 2017 at 12:37 PM

Moj ples me veseli jer mi da da se od njega odmičem. Svaki puta iznova, i svaki puta iznova preispitujem odmak.

Moj ples me veseli jer on skoro pa oduvijek više uopće nije ples.

Moj ples me veseli jer ne zahtjeva od mene da imam identitet kojim se on može povezivati.

I to me veseli.

I to me yeseli.

I to me veseli.

On 26 Apr 2017, at 14:43, selma banich <selma_banich@yahoo.com> wrote:

Razgovor

~ misaono – vizualni
diskurs o umijeću
(ra)stvaranja ~

26.04.2017.

~ 11. Što te veseli u tvom plesu i kako to utječe na tvoj rad? ~

Ivana Roncevic <ironcevic@gmail.com>

To:[selma banich](mailto:selma_banich)

Feb 9 at 8:29 AM

Golotinja je imenica ženskog roda koja označava tijelo bez odjeće. U društvu ima konotacije poluđenja, razvratnosti i sramote.

selma banich <selma_banich@yahoo.com>

To:[Ivana Roncevic](mailto:Ivana_Roncevic)

Jan 31 at 10:35 AM

Razgovor

~ misaono – vizualni

diskurs o *umijeću*

(ra)stvaranja ~

31.01.2018.

~ 15. Što je golotinja? ~

Ivana Roncevic <ironcevic@gmail.com>

To:selma banich

Jun 29 at 3:48 PM

Intima je prostor umišljavanja.

Efemeran, transformativan, specifičnog agregatnog stanja, sačinjen od čestica djeljivog i nedjeljivog, ne u smislu pukog dijeljenja s drugima, već i u smislu mogućnosti dohvatljivosti te potrebe za artikulacijom, definiranja, oblikovanja i predaje.

Svejedno, može biti uvjetovana, kooptirana, diktirana i zamućena.

Intima je prostor rasta i otpora.

selma banich <selma_banich@yahoo.com>

To:Ivana Roncevic

May 3 at 11:17 PM

Razgovor

~ misaono – vizualni
diskurs o *umijeću*
(ra)stvaranja ~

03.05.2018.

~ 6. Što je intima? ~

Mural ženama

Muralom posvećenim ženama Rijeke i okoline nastojimo doprinijeti aktualnoj borbi za ženska umjetnička, radnička i reproduktivna prava. Na suradnju u njegovo osmišljavanje i izradu pozvale smo radnice u kulturi i umjetnice, one koje od umjetnosti žive, ali i one koje se umjetnošću bave hobistički, honorarno, tajno, noću, vikendom, kad ostali spavaju.

Budući da projektom *Kako žive umjetnice?* pozivamo na kritičko promišljanje uloge i emancipacijskog potencijala ženskog kulturnog rada u širem društvenom kontekstu, izradom murala koji se obraća ženama Rijeke nastojimo započeti razgovor o tome kako žive žene u svim sferama društva. Mural ženama, u zajedničkoj izvedbi grupe muralistica, bio je izazov da prvi korak u tom smjeru učinimo baš u vizualnoj formi, u javnom prostoru našeg grada.

Mural je danas nerijetko dio strategije uljepšavanja i oživljavanja oronulih pročelja zapuštenih ili zaključanih prostora, dok je u nekim drugim političkim okolnostima bio način opismenjivanja i aktiviranja masa, prevođenja angažirane poruke u vizualni jezik dostupan i čitak svima. I ovaj je mural zamišljen na način da bude dio, a ne ukras, feminističke klasne borbe i njezinog osnaživanja.

Impresum

Kako žive umjetnice?

Autorice istraživanja i urednice publikacije:
Selma Banich i Nina Gojić

Suradnica u istraživanju *Kako žive umjetnice?* i producentica:
Tajana Josimović

Suradnice u izradi *Murala ženama*: Nikolina Hrga i Helvecia
Tomić

Muralistice: Maja Biondić, Tanja Blašković, Lea Čepić, Mila
Čuljak, Tajana Josimović, Ena Jurov, Nika Krajnović i Luisa Ritoša

Grafičko oblikovanje, ilustracije i prijelom: Ena Jurov

Lektura: Nina Gojić

Prijevod: www.prijevodi-etnotrend.hr

Nakladnik: Prostor Plus

Naklada: 500

Tisak: WEB2TISAK, Sv. Nedelja

Rijeka, 2018.

ISBN: 978-953-48281-0-6

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Sveučilišne knjižnice
Rijeka pod brojem 140505038.

Ostvareno uz podršku:
Grad Rijeka
Primorsko-goranska županija

Program je realiziran kroz programsку platformu Prostora Plus. Radionice u sklopu *Oblikovanja izvedbe* dio su edukativnog programa Prostora Plus uz finansijsku podršku Grada Rijeke. Udruga Prostor Plus korisnica je institucionalne podrške Nacionalne zaklade za razvoj civilnoga društva i Zaklade Kultura nova. Prostorima Filodrammatice, Marganova i Palacha upravlja SU Molekula.

Ova publikacija je tiskana uz finansijsku podršku Zaklade Kultura nova. Mišljenja izražena u ovoj publikaciji odražavaju isključivo mišljenja autorica i ne izražavaju nužno stajalište Zaklade Kultura nova.

